

FONDS
PSYCHISCHE
GEZONDHEID

ANTONIA
WILHELMINA
FONDS

Handreiking Balans in Beeld

**Jongeren met een licht verstandelijke beperking
uitdagen, zonder hen te overvragen of ondervragen**

E.J.W. Rot

Tot ziens op het Kennisplein Gehandicaptensector!

www.kennispleingehandicaptensector.nl

info@kennispleingehandicaptensector.nl

 www.twitter.com/pleinpraat

 [www.linkedin.com Forum Gehandicaptenzorg](http://www.linkedin.com/Forum%20Gehandicaptenzorg)

Of neem contact op met:

Vilans, telefoon (030) 789 23 11

VGN, telefoon (030) 273 93 00

MEE Nederland, telefoon (030) 236 37 07

©Kennisplein Gehandicaptensector

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, micro film of op enige ander wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Inhoudsopgave

●	Voorwoord	2
●	Inleiding	3
●	Deel 1: Handreiking	6
1	Oriëntatie licht verstandelijke beperking (LVB)	6
1.1	Omschrijving LVB	6
1.2	De adolescentiefase	8
1.3	Ontwikkelingstaken en vaardigheden	9
2	Passende ondersteuning	13
2.1	Uitdaging	14
2.2	Overvraging en ondervraging	14
2.3	Signalen van over- en ondervraging	15
2.4	Het zoeken naar balans	17
3	Kenmerken van jongeren met een licht verstandelijke beperking	19
3.1	Cognitief functioneren en accenten in de begeleiding	19
3.2	Sociaal functioneren en accenten in de begeleiding	22
3.3	Emotioneel functioneren en accenten in de begeleiding	24
3.4	Persoonlijkheid en accenten in de begeleiding	26
4	Ontwikkelingsleeftijden	29
5	Vormgeven van de (pedagogische) relatie	31
6	Communicatie op maat	33
●	Literatuur	38

Voorwoord

Bij begeleiding van jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) komt het onderwerp 'overvraging' en 'uitdaging' vaak ter sprake. Begeleiders van jongeren met een LVB ervaren vrijwel dagelijks het spanningsveld tussen te veel zorg bieden (onvoldoende uitdagen) en te veel verantwoordelijkheid leggen bij de jongere (overvragen). Maar hoe bepaal je nu als begeleider¹ wat je aan de jongere zelf kunt overlaten en waarbij jouw ondersteuning wel nodig is? Ofwel: Hoe bied je de sturing die een jongere nodig heeft en geef je hem tegelijk de regie over zijn eigen leven, om zelf verantwoorde keuzes te maken?

Begeleiders blijken in de praktijk grote behoefte te hebben aan concrete handvatten voor het vinden van de juiste balans tussen uitdaging en overvraging. Begeleiders voelen zich soms machteloos, als ze boosheid bij een jongere zien, maar niet weten hoe ze kunnen helpen. Soms zijn er ook frustraties: "Ik heb het nu al vier keer uitgelegd en hij doet het nog steeds niet". Het vinden van de juiste balans in de benaderingswijze, van jongeren met een LVB in de adolescentiefase, is voor begeleiders een hele klus.

De handreiking *Balans in Beeld*, met checklist, is een hulpmiddel voor begeleiders om die balans in hun begeleiding te vinden. Je kunt ermee nagaan of je een jongere overvraagt of juist niet genoeg uitdaagt en je krijgt handvatten om met de uitkomsten aan de slag te gaan.

Balans in Beeld is ontwikkeld dankzij subsidie van het Antonia Wilhelmina Fonds, een Fonds op Naam van het Fonds Psychische Gezondheid, in samenwerking met het Kennisplein Gehandicaptensector en het Landelijk Kenniscentrum LVB.

Voor deze handreiking is naast literatuuronderzoek ook praktijkinformatie en kennis verkregen uit groepsinterviews. Benaderd zijn:

- **een interviewgroep van jongeren met een LVB van 16 jaar en ouder, die wonen in een behandelgroep;**
- **een groep groepsleiders die behandeling van jongeren met een LVB concreet vormgeven;**
- **een groep gedragsdeskundigen die begeleiders adviseren en coachen bij de behandeling.**

Verder is gebruik gemaakt van expertise vanuit diverse disciplines in de klankbordgroep.

Met dank aan Mieke van Leeuwen (Platform VG), Debbie Fonke ('s Heeren Loo Arkemeyde), Marcia Lever (Expertisecentrum William Schrikker), Jolanda Douma (Landelijk Kenniscentrum LVG), Heleen van Wilgenburg ('s Heeren Loo expertise centrum Advisium) en Ben Roelands (Antonia Wilhelminafonds).

Met speciale dank aan de jongeren van behandelgroep de Bisschopsweg in Amersfoort voor hun wijze woorden. Dank ook aan hun begeleiders die het interview mogelijk maakten.

Verder wil ik de groepsleiders van behandelgroep Ouwehands in Dordrecht bedanken voor het delen van hun praktijkkennis en ervaringen, evenals de pedagogen van Advisium-Arkemeyde voor hun expertise en inzichten. Tot slot dank aan Maroesjka van Nieuwenhuijzen (CVU Amsterdam) en Mouis Blans (ouder van een jongen met een LVB) voor het lezen van het concept en de opbouwende feedback.

April 2013

Edithe Rot

Orthopedagoog bij 's Heerenloo Advisium, bij regionaal orthopedagogische behandelcentrum dat intramurale en extramurale begeleiding en behandeling biedt aan licht verstandelijk gehandicapte jeugdigen (J-LVG sector) tussen 6 en 21 jaar (correspondentie: edithe.rot@sheerenloo.nl).

---

¹ Daar waar in deze handreiking 'begeleider' staat, wordt zowel de 'professional' als de 'ouder' bedoeld. Er wordt gesproken van 'hem' of 'zijn', maar daar kan ook 'zij' of 'haar' gelezen worden. Deze keuze is gemaakt om de leesbaarheid te vergroten.

Inleiding

Simone, 16 jaar is een leuk meisje om te zien. Als ze in de stad loopt, kijken de jongens even om als ze langs loopt. Ze komt spontaan over en maakt gemakkelijk een praatje. Simone volgt een kappersopleiding en is vastbesloten kapster te worden. Ze heeft doorzettingsvermogen en een eigen wil. Ze weet wat ze wil bereiken en gaat daarvoor. Met haar lijkt niets bijzonders aan de hand, ze lijkt alles aan te kunnen.

Maar Simone komt sterker en stoerder over dan ze is. Dat ontdek je pas als je haar beter leert kennen; dan merk je dat je haar gemakkelijk overschat. Ze is chaotisch en raakt snel het overzicht kwijt. Vaak weet ze niet waar ze moet beginnen. Zich aan afspraken houden, is lastig voor haar. Op school kan ze zich moeilijk concentreren en is snel afgeleid. Of ze de kappersopleiding gaat halen is zeer de vraag. Achter die stoere meid gaat een kwetsbaar meisje schuil. Simone reageert soms emotioneel als haar iets niet lukt. Dan wordt ze heel boos en loopt stampvoetend als een kind van vier door het huis. Ze vindt het moeilijk om te accepteren dat ze bepaalde dingen niet kan, ook niet na herhaalde pogingen. Simone krijgt daarom steun van haar ouders en van begeleiders op haar woonplek. Zij steunen haar onvoorwaardelijk, ook als Simone iets, tegen beter weten in, keer op keer wil blijven proberen. Op school kan zij met vragen en problemen terecht bij haar mentor. Die helpt Simone bij het zoeken naar een passende opleiding. Zij geeft Simone advies op een manier die Simone in staat stelt om zelf keuzes te maken.

Jongeren met LVB worden nogal eens overvraagd, omdat ze zichzelf aangeleerd hebben om zich goed te presenteren. Ze verbloemen daarbij knap dat ze iets niet begrijpen. Dat maakt het lastig om signalen van overvraging te herkennen. Het risico bestaat dan dat onvoldoende rekening wordt gehouden met hun beperkingen. De licht verstandelijke beperking van jongeren wordt vaak ook niet herkend als de beperking niet zichtbaar is (bijvoorbeeld bij mensen met het syndroom van Down is die herkenning er sneller).

Vaak ook zijn jongeren 'street-wise' of hebben al met zoveel hulpverleners te maken gehad, dat ze bepaalde woorden wel gebruiken maar de betekenis zelf niet altijd goed begrijpen.

Andersom kan ook: de beperkingen worden wel herkend en er wordt te veel rekening mee gehouden.

Die jongeren worden dan te veel beschermd en niet genoeg uitgedaagd; ondervraagd. Dat gebeurt bijvoorbeeld als ze te simpele informatie aangeboden krijgen, zoals kinderachtige pictogrammen. Dat roept bij hen het gevoel op 'Dat is kinderachtig, ik ben geen mongool!' Een onjuiste benadering van jongeren met een LVB kan leiden tot frustratie. Het kan bij hen probleemgedrag veroorzaken of versterken.

Balans in Beeld

Het vinden van de juiste benadering voor jongeren met een LVB is een dagelijkse zoektocht voor begeleiders. Om hen daarbij te ondersteunen is Balans in Beeld ontwikkeld. Het is een hulpmiddel voor ouders en begeleiders van jongeren met een LVB, tussen de 12 en 21 jaar in de adolescentiefase. Zij willen deze jongeren voldoende ondersteuning bieden, maar tegelijkertijd ook de regie over hun eigen leven geven. Zo leren de jongeren zelf verantwoorde keuzes te maken.

Voor de juiste benadering is het belangrijk dat begeleiders het gedrag van de individuele jongere begrijpen. Voor passende ondersteuning zijn zij voortdurend op zoek naar de balans tussen 'zelf laten doen en ervaren' en 'de ondersteuning bieden die een jongere nodig heeft'. Proberen zij daarbij overvragen te voorkomen, dan bestaat de kans dat ze de jongere uit zorg en betrokkenheid juist weer te veel beschermen en ondervragen.

Balans in Beeld helpt begeleiders inzicht te krijgen in de mate van begeleiding die zij bieden: te veel en daardoor te beschermend, te weinig met het gevaar op overvragen, of is de begeleiding aardig in balans? Balans in Beeld biedt begeleiders handvatten in de zoektocht naar de juiste balans. Daarmee kunnen zij de ontwikkeling en persoonlijke groei van jongeren met een LVB stimuleren en realiseren. Dit past bij het streven van iedere begeleider om jongeren (later) zo zelfstandig mogelijk te laten functioneren in de maatschappij.

Deel 1: De Handreiking

Met deel één van Balans in Beeld kunnen begeleiders hun kennis over jongeren met een LVB vergroten. Voor de juiste benadering is kennis van deze doelgroep nodig en inzicht in de betekenis van een LVB voor het dagelijks functioneren. Maar begeleiders willen, met die kennis in het achterhoofd, ook weten hoe zij hun eigen begeleiding dan concreet vorm kunnen geven. De relatie tussen begeleider en jongere is voortdurend in beweging en moet steeds opnieuw afgestemd worden op de individuele jongere en de ontwikkeling die deze doormaakt; want begeleiding is maatwerk.

Hoofdstuk 1 beschrijft wat de levensfase van adolescentie betekent voor jongeren met een LVB. Juist in deze fase wordt het spanningsveld tussen uitdagen en overvragen sterk merkbaar. Jongeren moeten in deze periode op een veilige manier eigen mogelijkheden en grenzen kunnen ontdekken en toegroeien naar een zo groot mogelijke mate van zelfstandigheid. Ze ontwikkelen in deze periode hun identiteit en maken meer en meer hun eigen keuzes. De kunst is ze daartoe uit te dagen, zonder ze te overvragen.

Het tijdig herkennen van signalen van over- of ondervraging is belangrijk. Het voorkomt onnodige frustratie en stress, die soms de basis vormen voor probleemgedrag bij jongeren met een LVB.

In hoofdstuk 2 gaan we in op de betekenis van overvraging en uitdaging bij de benadering van jongeren met een LVB. Hoe herken je als begeleider overvraging en ondervraging? En hoe laat je de jongere zijn eigen keuzes maken (uitdagen)?

Signalen, die geïnterviewde begeleiders vanuit hun praktijk naar voren brachten, vind je in dit hoofdstuk overzichtelijk weergegeven. Je kunt ze gebruiken om te toetsen of in jouw begeleiding misschien sprake is van over- of ondervraging.

In hoofdstuk 3, 4 en 5 beschrijven we wat het hebben van een LVB betekent voor de ontwikkeling van een jongere en hoe je als begeleider die ontwikkeling kunt stimuleren. Aan het einde van hoofdstuk 3 vind je overzichtelijk weergegeven wat het hebben van een LVB op cognitief, sociaal en emotioneel gebied betekent en welke benaderingswijze daarbij past. Aan het einde van hoofdstuk 4 geven we een opsomming van accenten die je als begeleider kunt leggen bij het vormgeven van de relatie met de jongere. Aan het einde van hoofdstuk 5 staan tips om succesvol te communiceren met jongeren met een LVB. Raadpleeg de overzichten en bekijk waarmee jij in jouw begeleiding rekening kunt houden.

Houd ook altijd rekening met de individuele verschillen in functioneren tussen jongeren, want iedere jongere is anders. Waar de ene jongere met een LVB goed in is, heeft een ander daar moeite mee.

De een begrijpt een boodschap vrij snel, de ander heeft veel herhaling nodig, wat meer geduld vraagt van jou als begeleider. Realiseer je steeds: de jongere met een LVB bestaat niet!

Hans, begeleider in een behandelgroep

"Deze handreiking is een handig middel, omdat alle belangrijke informatie over jongeren met een LVB nu eens bij elkaar staat. Je kunt het goed gebruiken om na te gaan hoe je jongeren met een LVB kunt begeleiden."

Mouis, ouder van een jongere met een LVB

"Tijdens het lezen van de handreiking herkende ik veel. De gebruikte voorbeelden maken de theorie duidelijk. Die checklist wil ik wel gaan gebruiken."

Deel 2: De checklist

De checklist, deel 2 van Balans in Beeld, biedt begeleiders een middel om te reflecteren op het eigen handelen. Deze lijst bevat vragen die je, het liefst samen met een collega-begeleider of de jongere zelf, kunt beantwoorden. Je gaat op die manier enerzijds na wat je in je begeleiding ingezet hebt en anderzijds wat de jongere aan vaardigheden in huis heeft. Door uiteindelijk de antwoorden in het overzicht in te vullen breng je in beeld of je te veel of te weinig begeleiding hebt geboden in verhouding tot wat de jongere zelf kan of begrijpt.

Gebruik de checklist om op elk gewenst moment kritisch naar je eigen handelen te kijken, ter voorbereiding van een behandelingsevaluatie of na een incident met de jongere en bepaal de juiste koers. We willen benadrukken dat de checklist geen meetinstrument is.

Enkele reacties van begeleiders:

- *"De checklist werkt erg verhelderend."*
- *"Het is een goede manier om van een afstand naar een situatie te kijken."*
- *"Het is een goede manier om te reflecteren."*
- *"De vragen zijn zo geformuleerd dat het aansluit bij het competentiegericht werken en niet zozeer benadrukt wat de jongere allemaal niet kan."*
- *"Je komt er achter of je begeleidingsstijl aansluit bij de jongere."*
- *"Het is een handig middel om met je collega-begeleider(s) in gesprek te gaan en om tot inzicht te komen waar je de jongere te hoog inschat."*
- *"Het is een handig middel om ook bij evaluatiemomenten in de behandeling te gebruiken."*

De checklist kan bijdragen aan verbetering van de begeleiding en behandeling van jongeren met LVB, zodat zij zich zo goed mogelijk kunnen ontwikkelen naar een zo zelfstandig mogelijk bestaan in onze maatschappij.

Deel 1: De Handreiking

1 Oriëntatie licht verstandelijke beperking (LVB)

In dit hoofdstuk werken we de definitie van een licht verstandelijke beperking nader uit. We onderscheiden hierin drie aspecten:

- Wanneer spreek je van een licht verstandelijke beperking en wat is kenmerkend voor deze jongeren.
- Wat is typerend voor de adolescentie en wat betekent dat voor jongeren met een LVB.
- Welke vaardigheden kunnen jongeren met een LVB al dan niet in deze periode leren.

Deze beschrijving schetst een beeld van de jongeren waar het in deze handreiking om gaat.

1.1 Omschrijving LVB

IQ tussen de 50 en 85

Al snel wordt in termen van intelligentie en een 'IQ' tussen de 70 en 85 (de mate van cognitief functioneren) gesproken als het gaat om wat kenmerkend is voor jongeren² met een LVB.

Een IQ-score op zich zegt echter nog niet of er sprake is van een licht verstandelijke beperking.

Het Landelijk Kenniscentrum LVG heeft criteria ontwikkeld, die bepalen of er bij een jongere met een IQ-score tussen 70 en 85 een licht verstandelijke beperking kan worden vastgesteld (Moonen & Verstegen, 2006). Daarbij maken zij een onderscheid tussen een IQ-score van 50 tot 70 en een score van 70 tot 85.

Bij een IQ-score tussen de 50 en 70 is er altijd sprake van een licht verstandelijke beperking. Een IQ-score tussen 70 en 85 kan mogelijk wijzen op een licht verstandelijke beperking. Pas als er ook gekeken wordt naar andere kenmerken, zoals het sociaal aanpassingsvermogen, dan kan duidelijk worden gemaakt of er werkelijk sprake is van een licht verstandelijke beperking (Moonen & Verstegen, 2006).

Beperkt sociaal aanpassingsvermogen

Kenmerkend voor jongeren met een LVB is het hebben van een beperkte sociaal aanpassingsvermogen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de sociale aanpassing en de sociaal-emotionele ontwikkeling (Verstegen, 2005).

Eenzijds hebben jongeren met een LVB tekorten of beperkingen in hun gedrag om zich aan te kunnen passen aan wat op hun leeftijd en bij hun cultuur verwacht mag worden. Er is sprake van een beperkt sociaal aanpassingsvermogen wanneer de tekorten of beperkingen gevolgen hebben voor het functioneren op minstens twee van de volgende gebieden: communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruikmaken van gemeenschapsvoorzieningen, zelfstandig beslissingen nemen, functionele intellectuele vaardigheden, werk, ontspanning, gezondheid en veiligheid' (De Beer, 2011).

Anderzijds functioneren de jongeren sociaal-emotioneel op een leeftijdsniveau dat lager ligt dan hun kalenderleeftijd. De jongeren ervaren hierdoor problemen in sociale situaties.

Beperkte praktische zelfredzaamheid

Niet alleen ervaren ze problemen in de omgang met anderen, ze zijn ook gemakkelijk beïnvloedbaar. En door hun beperkte praktische zelfredzaamheid zijn ze vaak afhankelijk van steun van anderen.

Van invloed op wonen, vrije tijd en school/werk

Het hebben van een LVB is van invloed op het functioneren in het gehele dagelijks leven. Het heeft betekenis voor de leefgebieden: wonen, vrije tijd en school/werk.

---

² In deze tekst wordt gesproken van 'jongeren' omdat deze handreiking geschreven is voor begeleiders van jongeren met een LVB. Deze definitie geldt echter voor alle mensen met een LVB.

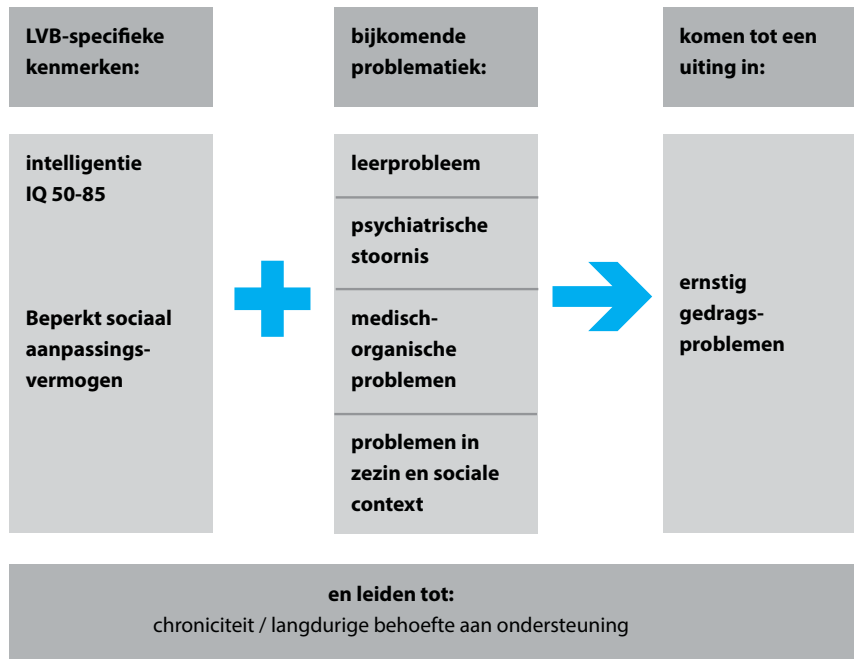

Bijkomende problematiek

Een deel van de jongeren met een LVB heeft naast een beperkte intelligentie én problemen op het vlak van sociaal aanpassingsvermogen ook nog bijkomende problemen. Het gaat dan om leerproblemen, psychiatrische stoornissen (zoals ADHD, oppositionele-opstandige gedragsstoornis en een autismespectrumstoornis), medisch-organische (lichamelijke) problemen en/of problemen in het gezin en sociale context. De combinatie van LVB-specifieke kenmerken en deze bijkomende problemen komen tot uiting in (ernstige) gedragsproblemen die vragen om gespecialiseerde zorg.

Langdurig of structurele behoefte aan ondersteuning

Bovengenoemde kenmerken en problemen zorgen ervoor dat deze jongeren, ook als ze volwassen zijn, begeleiding en opvang nodig blijven hebben (Moonen & Versteegen, 2006) De kenmerken kunnen als volgt schematisch worden weergegeven (Moonen & Versteegen, 2006):

Ondersteuning bieden

Om de ondersteuning goed aan te laten sluiten bij wat de jongere met een LVB nodig heeft, moet de begeleider weten welke problemen de jongere op de verschillende gebieden ervaart. En hij moet inzicht hebben in het niveau van functioneren en de mogelijkheden en de beperkingen van de jongere. Dat is voor elke jongere verschillend, want elke jongere is uniek.

Wanneer er bij een jongere met een LVB ook sprake is van ernstige gedragsproblemen, zal de begeleider moeten weten welke specifieke ondersteuning en behandeling bij deze gedragsproblemen aansluit.

Deze handreiking richt zich voornamelijk op de benaderingswijze die aansluit bij de beperkingen van het hebben van een LVB en een beperkt sociaal aanpassingsvermogen en niet op de specifieke gedragsproblemen zoals ADHD en PDD-NOS. De handreiking biedt concrete handvatten om de ondersteuning aan te laten sluiten bij wat de jongere nodig heeft, zodat hij uitgedaagd wordt tot ontwikkeling.

Toekomstige woonvormen

Over het algemeen kan gezegd worden dat volwassenen met een IQ tot 70 aangewezen zijn op een beschermde vorm van wonen, terwijl degene met een IQ hoger dan 70 vaker een meer zelfstandige vorm van wonen aankunnen.

1.2 De adolescentiefase

In de adolescentiefase, de periode van ongeveer 12 tot 21 jaar, wordt de persoonlijkheid gevormd en groeit de autonomie, 'het recht om zelf te bepalen wat je doet', van het individu. Jongeren leren zelf dingen doen en eigen keuzes maken. Hun zelfstandigheid groeit. Bij jongeren met een LVB is sprake van een beperktere groei naar zelfstandigheid. Ze blijven in bepaalde mate afhankelijk van steun uit hun omgeving. Maar jongeren met een LVB hebben ook het recht om zelf te bepalen welke keuzes ze maken in hun leven. De mate waarin een jongere later zelfstandig kan functioneren is per individu verschillend en hangt af van zijn mogelijkheden en beperkingen en de ondersteuning die hij daarbij krijgt.

Tijdens de adolescentiefase merken jongeren met een LVB steeds meer dat zij in hun ontwikkeling achter blijven op hun leeftijdgenoten zonder een LVB. Terwijl hun leeftijdgenoten steeds zelfstandiger leren functioneren, merken ze dat zij meer tijd nodig hebben om vaardigheden aan te leren die horen bij de ontwikkelingstaken in deze periode (hoofdstuk 1.2). En zij lopen tegen de grenzen aan van wat zij kunnen leren. Het acceptatieproces van het hebben van een LVB komt, door deze confrontatie met hun beperkingen, in deze periode nadrukkelijker naar voren. Het is voor jongeren met een LVB een moeilijk proces, zeker omdat het voor hen lastig is te reflecteren op hun eigen gedrag en de betekenis daarvan in relatie tot leeftijdgenoten.

Eigen keuzes maken

De praktijk: Simone, 13 jaar

Simone gaat 3 keer in de week naar de naschoolse dagbehandeling. Daar doen ze allerlei activiteiten en jongeren mogen regelmatig zelf kiezen wat ze willen doen. Simone vindt het moeilijk om te kiezen en ze weet eigenlijk niet wat ze leuk vindt. De begeleiders helpen haar door vooraf al voor haar een paar keuzes te maken uit de vele activiteiten. Ze leggen haar steeds 2 verschillende activiteiten voor waaruit Simone dan kan kiezen. Zo leert Simone een keuze maken, ze maakt kennis met verschillende activiteiten en ze leert ontdekken wat ze leuk vindt om te doen.

In de adolescentiefase gaan jongeren steeds meer eigen keuzes maken en ontdekken wat zij leuk vinden en wat bij hen past. Hun identiteit wordt gevormd. Je kunt hen als begeleider ondersteunen bij het maken van verantwoorde keuzes, door hen te informeren welke keuzes er zijn, wat de gevolgen van diverse keuzes (kunnen) zijn of wat het hen oplevert. Om een goede keuze te kunnen maken, moeten jongeren weten waaruit ze kunnen kiezen, wat ze goed en minder goed kunnen en wat ze leuk en minder leuk vinden. Soms maakt een jongere geen goede keuze en mislukt iets. Het is dan belangrijk dat je hem laat merken dat je hem te allen tijde steunt, dat hij fouten mag maken en dat hij van zijn fouten kan leren. Bied jongeren als begeleider de kans om zelf te ontdekken wat zij willen, maar stel daarbij wel duidelijke en haalbare doelen.

Omdat er bij adolescenten met een LVB een kloof bestaat tussen hun kalenderleeftijd en hun ontwikkelingsleeftijd (hoofdstuk 3.5) is het niet gemakkelijk om als begeleider goed aan te sluiten bij wat zij nodig hebben. Jongeren met een LVB hebben meer steun nodig dan leeftijdgenoten zonder LVB en zijn kwetsbaar en beïnvloedbaar in sociale situaties. Tegelijkertijd willen zij ook steeds meer zelf bepalen en hun eigen keuzes maken, net als leeftijdgenoten. Groei in autonomie betekent loslaten en de jongeren ruimte bieden om te experimenteren, terwijl je hen als begeleider eigenlijk in bescherming zou willen nemen, omdat ze in deze periode kwetsbaarder lijken dan ooit.

In gesprek

In deze periode is het belangrijk om de jongeren goed bij zaken te betrekken. Ze hebben steun en advies nodig, bij het maken van keuzes en bij het leren omgaan met druk vanuit hun omgeving. Bijvoorbeeld wanneer andere jongeren hen mee willen trekken in ongewenst gedrag. Ga als begeleider in deze fase regelmatig met de jongeren in gesprek om te weten wat er speelt, waar ze mee bezig zijn. Bespreek hoe zaken gelopen zijn (wat ging goed en wat kan de volgende keer anders en hoe dan) en betrek ze bij het maken van afspraken en regels. Het eenzijdig opleggen van regels en afspraken werkt dikwijls averechts. Luister daarom goed naar de jongeren. Luisteren betekent niet meteen dat je het met ze eens bent, maar het gaat erom dat zij hun gevoelens en gedachten kwijt kunnen. Goed luisteren kan veel onbegrip wegnemen en zorgt ook dat je de jongeren, goed leert begrijpen. Zij moeten het gevoel krijgen dat begeleiders er altijd voor ze zijn, wat er ook gebeurt.

Begeleiding

Als begeleider bied je jongeren met een LVB in de adolescentiefase ruimte voor persoonlijke groei, realistisch en passend bij hun ontwikkelingsniveau. Je laat hen op een veilige/verantwoorde manier vrij om zelf dingen uit te proberen en te oefenen. Op die manier kunnen zij ontdekken wat zij kunnen en waar hun grenzen liggen. Tegelijkertijd moet je soms ook dingen voor ze doen of zaken overnemen.

Zorg dat je de jongeren goed leert kennen. Probeer steeds in te schatten wat voor hen verantwoord is om zelf te doen of te oefenen en welke ondersteuning zij echt nodig hebben. Sta daarvoor regelmatig stil bij zaken als: hoe ga ik handelen, hoe heb ik gehandeld en is dit passend geweest bij wat zij nodig hebben.

1.3 Ontwikkelingstaken en vaardigheden

In de adolescentiefase neemt de zelfstandigheid van een jongere steeds meer toe. Dat betekent dat hij steeds meer vaardigheden leert, die horen bij deze ontwikkelingsfase. Elke levensfase, zo ook de adolescentiefase, heeft zijn eigen karakteristieke thema's of 'ontwikkelingstaken'. Bij elke ontwikkelingstaak horen bepaalde vaardigheden om die taak goed te kunnen uitvoeren. Er is sprake van balans als de jongere de vaardigheden beheerst die horen bij die ontwikkelingstaken. Ontwikkelingstaken zijn tijd en cultuur bepaald (Slot & Spanjaard, 2009). Zo maken jongeren tegenwoordig veel gebruik van social media bij de ontwikkelingstaak 'opbouwen en onderhouden van vriendschappen en sociale contacten'.

De praktijk: Samir, 14 jaar

Samir moet van zijn begeleider zijn kamer opruimen. Hij heeft het al vaker met zijn begeleider gedaan en laat dan zien dat hij dat goed kan. De begeleider heeft vandaag geen tijd om hem te helpen en zegt tegen Samir dat hij het zelf moet doen. Andere keren ging dat immers heel goed. Samir gaat naar zijn kamer, maar komt al snel weer terug, zonder zijn kamer opgeruimd te hebben.

'Ik doe het niet, doe het zelf maar' roept hij boos naar de begeleider en loopt weg. Zijn begeleider wordt nu ook boos op hem en denkt dat Samir er geen zin in heeft. 'Als ik erbij ben, doet hij het wel, hij kan het dus wel' denkt de begeleider.

De begeleider gaat met Samir in gesprek en probeert erachter te komen waarom Samir zijn kamer niet wil opruimen. Het blijkt dat Samir de vaardigheden als kamer vegen, was in de wasmand doen, gordijnen open doen en kleren in zijn kast leggen goed beheerst. Maar omdat er veel spullen in zijn kamer rondslingeren weet hij in de chaos niet waar hij moet beginnen. Praktisch opruimen kan hij dus wel, maar hij kan in een rommelige kamer niet overzien en niet bepalen waar hij moet beginnen. Hij kan dan geen start maken.

Jongeren met een LVB hebben meer tijd nodig om zich vaardigheden, die horen bij ontwikkelingstaken, goed eigen te maken. Let er als begeleider daarom in deze periode op dat je niet te veel van hen vraagt. Ze zijn vaak minder zelfredzaam dan ze willen laten merken. Voorkom dat de taak waar een jongere voor staat meer vaardigheden vraagt dan hij (op dat moment) in huis heeft en geef hem voldoende tijd om vaardigheden aan te leren. Vraag en verwacht je meer van een jongere dan hij aankan, dan kan dat negatieve gevolgen hebben voor zijn functioneren en welbevinden (De Beer, 2011). Dit kan zelfs de persoonlijke groei belemmeren. Tijdens de adolescentiefase wordt steeds duidelijker welke vaardigheden, horend bij verschillende ontwikkelingstaken, een jongere zich eigen kan maken en waar zijn grens ligt; zijn zogenaamde 'plafond'.

Ontwikkelingstaken adolescentieperiode

Deze 8 ontwikkelingstaken voor jongeren van 12-21 jaar (Slot, 2009) gelden voor alle jongeren die zich in de adolescentiefase bevinden, en niet alleen voor jongeren met een LVB. Gezien het feit dat de ontwikkeling van jongeren met een LVB over het algemeen op het niveau van de basisschoolleeftijd ligt, hebben zij de ontwikkelingstaken van deze leeftijd nog niet voltooid. Voor veel jongeren met een LVB zijn daarom ook nog de ontwikkelingstaken van de basisschoolleeftijd actueel. De discrepantie tussen enerzijds de ontwikkelingstaken van de adolescentieperiode en anderzijds de ontwikkelingstaken van kinderen in de leeftijd van 6-12 jaar moet daarom overbruggd worden.

Ontwikkelingstaken voor jongeren van 12-21 jaar (Slot & Spanjaard, 2009):

1 **Vormgeven aan veranderende relaties binnen het gezin**

Minder afhankelijk worden van de ouders en het bepalen van een eigen plaats binnen de veranderende relaties in het gezin en de familie. Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: initiatief nemen in contact met ouders, zoals bellen; gesprek voeren met ouders; eigen mening durven geven tegen ouders; onderhandelen met ouders bij meningsverschillen.

2 **Participeren in werk of onderwijs**

Kennis en vaardigheden opdoen om een beroep uit te kunnen oefenen en een keuze te kunnen maken t.a.v. werk. Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: op tijd naar school/werk gaan; luisteren naar leraar/baas en medeleerlingen/collega's; vragen stellen over dingen die onduidelijk zijn; langere tijd achter elkaar met hetzelfde werk bezig zijn; weten wat je wel en niet kunt zeggen tegen je leraar/baas.

3 **Zinvol invullen van vrije tijd**

Ondernemen van leuke activiteiten in de vrije tijd en het zinvol doorbrengen van de tijd waarin er geen verplichtingen zijn. Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: je alleen vermaken, bijvoorbeeld door naar muziek te luisteren; met meerdere mensen een activiteit te doen, bijvoorbeeld buiten een potje voetbal spelen; zelf initiatief nemen om iets met anderen te doen; je op de hoogte stellen van verschillende uitgaansmogelijkheden; weten waar je informatie kunt verzamelen over (sport)verenigingen en hoe je hier lid van kunt worden.

4 **Creëren en onderhouden van eigen woon- en leefsituatie**

Zoeken of creëren van een plek waar je goed kunt wonen en het kunnen omgaan met huisgenoten. Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: gezellig maken en houden van je eigen kamer; vuil wasgoed regelmatig in de wasmand doen; regelmatig schoonmaken van je eigen kamer; rekening houden met huisgenoten (je muziek niet te hard aanzetten); eenvoudige maaltijden bereiden; met geld omgaan (rond kunnen komen met je zakgeld).

5 **Omgaan met autoriteiten, openbare instellingen en instanties**

Accepteren dat er instanties en personen boven je gesteld zijn; binnen geldende regels en codes opkomen voor je eigen belang.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: een vraag durven stellen aan een autoriteit (zowel bekend als onbekend); je mening durven geven tegen een autoriteit; weten hoe je gebruik kunt maken van openbare gelegenheden zoals postkantoor, ziekenhuis, banken en hulpverleningsinstellingen; zelfstandig gebruik maken van het openbaar vervoer.

6 **Zorgdragen voor gezondheid en uiterlijk**

Zorgen voor een goede lichamelijke conditie en een verzorgd uiterlijk, goede voeding en vermijden van risico's op bijvoorbeeld overgewicht, alcoholmisbruik en drugsgebruik.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: dagelijks wassen of douchen en tandenpoetsen; op tijd ondergoed en sokken verschonen; je op een verzorgde manier kleden; op tijd en regelmatig slapen; verantwoord gebruik van alcohol; gebruik maken van medische voorzieningen (huisarts, tandarts, apotheek, ziekenhuis).

7 **Opbouwen en onderhouden van vriendschappen en sociale contacten**

Contacten leggen en onderhouden, oog hebben voor wat contacten met anderen kunnen opleveren, openstellen voor vriendschappen, vertrouwen geven en ontvangen, wederzijdse acceptatie.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: contact leggen; contact onderhouden; afspraken maken en nakomen; gesprek voeren met leeftijdgenoten; oog hebben voor gevoelsuitingen van anderen; uitdrukking geven aan je eigen gevoel; om hulp vragen als je iets niet kunt of niet weet; nee zeggen als anderen je iets willen laten doen wat je eigenlijk niet prettig vindt.

8 **Vormgeven aan intimiteit en seksualiteit**

Ontdekken wat mogelijkheden en wensen zijn in intieme en seksuele relaties.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: contact leggen met iemand die je heel leuk/lief vindt; durven uitkomen voor je seksuele voorkeur; weten wat je zelf wel en niet prettig vindt; nee zeggen als je iets niet wilt; zorgdragen voor voorbehoedsmiddelen.

Ontwikkelingsstaken voor kinderen van 6-12 jaar (PI Research, competentielijst 1999, versie 1.0)

1 Omgaan met ouder(s) en familie

Het vergroten van de onafhankelijkheid ten opzichte van ouders en contact onderhouden met broertjes, zusjes en overige familie.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: ouders om hulp vragen als je iets niet kunt; overleggen met ouders als je iets wilt, of over afspraken; een spelletje doen met broertjes of zusjes; als je iets niet wilt dit op een rustige toon tegen andere gezinsleden zeggen.

2 Omgaan met volwassenen

Contact maken en onderhouden met (on-)bekende volwassenen en accepteren dat volwassenen een bepaalde mate van gezag over je hebben.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: luisteren als een volwassene tegen je praat; een compliment ontvangen van een volwassene; rustig reageren als een volwassene tegen je zegt dat je iets niet goed hebt gedaan; in de omgang met volwassenen een onderscheid maken tussen bekende en onbekende volwassenen (zowel in fysieke als verbale omgang).

3 Omgaan met leeftijdgenoten

Het aanknopen en onderhouden van (vriendschappelijke) contacten met leeftijdgenoten.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: een gesprekje beginnen en op gang houden; als je met een vriendje speelt, overleggen wat je gaat doen en wie welke rol krijgt; met meerdere kinderen tegelijk spelen; weten hoe anderen zich voelen in een bepaalde situatie en hoe dat komt (bijvoorbeeld verdrietig als iemand gevallen is).

4 Zorgdragen voor eigen gezondheid en veiligheid

Zorgen voor eigen lichaam en keuzes maken met betrekking tot eigen gezondheid en veiligheid.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: zelfstandig wassen voor de wastafel en douchen; elke dag schoon ondergoed aantrekken en weten waarom je dit doet; zelf kleding uitzoeken voor de volgende dag (als bovenkleding vies is schone kleding klaarleggen); zeggen dat je je niet lekker voelt of ergens pijn hebt; weten hoe je veilig omgaat met zaken als elektriciteit, schoonmaakmiddelen, vuur en weten welke risico's er aan verbonden zijn.

5 Invullen van vrije tijd

Ondernemen van leuke activiteiten in de vrije tijd en het op een leuke manier doorbrengen van de tijd dat er geen verplichtingen zijn.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: jezelf alleen vermaken; je met anderen vermaken; jezelf binnen en buiten vermaken; voorkeur krijgen voor bepaalde hobby's; variatie aanbrengen in de keuze voor activiteiten; lid zijn van een club of vereniging (scouting/zwemmen et cetera.); zelfstandig naar een club of vereniging gaan.

6 Deelnemen aan het basisonderwijs

Participeren in het basisonderwijs om die vaardigheden en kennis te verkrijgen die noodzakelijk zijn om in de samenleving te kunnen functioneren.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: op tijd klaar staan om naar school te gaan; luisteren naar de leraar en klasgenoten; als je iets niet weet dit vragen aan de leerkracht; op je plaats blijven zitten; met anderen samen kunnen werken; huiswerk onthouden, meenemen naar huis en laten zien.

7 Nemen van deelverantwoordelijkheden in de thuissituatie

Thuis meehelpen met de dagelijkse gang van zaken en nemen van deelverantwoordelijkheden voor broertjes en zusjes.

Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: je eigen kamer opruimen (kleding en speelgoed in een kast, stripboeken op een stapel); de deur opendoen als er gebeld wordt; tafel dekken en afruimen; uit jezelf (mee-)helpen met een klusje in huis; drinken voor jezelf en een ander inschenken.

8 Gebruik maken van basale infrastructuur

Buiten je huis de weg weten en gebruik maken van de basale infrastructurele voorzieningen, zoals openbaar vervoer, geldsysteem, communicatiemiddelen enzovoort.
Bijbehorende vaardigheden zijn bijvoorbeeld: kunnen fietsen; verkeersregels kennen; weten hoe je veilig kunt oversteken en waar je in de buurt (extra) goed moet uitkijken; boodschappen doen (weten welke producten waar gekocht kunnen worden); zelfstandig reizen met de bus of de trein (jonge kinderen onder begeleiding).

Uit interviews is naar voren gekomen dat voor jongeren met een LVB eigenlijk een 9de ontwikkelingstaak toegevoegd moet worden: leren accepteren dat je een licht verstandelijke beperking hebt. In deze levensfase lopen jongeren met een LVB er namelijk in hun dagelijks leven steeds vaker tegenaan dat zij minder vaardigheden kunnen aanleren in hun groei naar zelfstandigheid, vergeleken met leeftijdgenoten zonder een LVB. Het is een directe confrontatie met de eigen beperkingen, waar deze jongeren vaak moeilijk mee om kunnen gaan.

9e Ontwikkelingstaak voor adolescenten met een LVB:

Accepteren van het hebben van een licht verstandelijke beperking

Ontdekken wat eigen mogelijkheden en beperkingen zijn en weten wat dat betekent voor (toekomstig) werk, wonen en vrije tijd.

Dat geldt ook voor specifieke leerproblemen die jongeren met een LVB ondervinden, met bijbehorende problematiek en consequenties voor het aanleren van vaardigheden die horen bij de verschillende ontwikkelingstaken. Het hebben van een LVB, met bijkomende problematiek, heeft dus invloed op het aanleren van vaardigheden die horen bij de ontwikkelingstaken van adolescenten met een LVB.

Voorbeelden van de invloed van de LVB op ontwikkelingstaken van de adolescent (De Beer, 2011)

Vormgeven aan veranderende relaties binnen het gezin: autonomie ten opzichte van ouders

Voorbeelden van vaardigheden zijn:

Geven en nemen in discussie met ouders; accepteren dat ouders niet alles van je begrijpen; minder afhankelijk zijn van goedkeuring.

Voorbeelden van de invloed van de LVB op deze ontwikkelingstaak zijn:

Meer en langer controle nodig van ouders, bijvoorbeeld omdat het langer duurt voordat waarden en normen geïnternaliseerd zijn.

Opbouwen en onderhouden van vriendschappen en sociale contacten

Voorbeelden van vaardigheden zijn:

Iets voor een ander doen; vertrouwen tonen; probleem oplossen; humor begrijpen en toepassen.

Voorbeelden van de invloed van de LVB op deze ontwikkelingstaak zijn:

Sociale vaardigheden zijn beperkt. Iemand met een LVB heeft vaak weinig zelfvertrouwen, is afhankelijk van wat de ander van hem vindt en is beperkt in staat om op een adequate manier vriendschappen te onderhouden. Is daardoor gevoelig voor de groepsnorm (om erbij te horen); neemt gemakkelijk waarden en normen over van de peer group.

Vormgeven aan intimiteit en seksualiteit

Voorbeelden van vaardigheden zijn:

Contact leggen, aanvoelen welke intimiteit de ander wenst, soa's voorkomen, 'nee' kunnen zeggen en 'nee' van een ander kunnen inschatten en accepteren.

Voorbeelden van de invloed van de LVB op deze ontwikkelingstaak zijn:

Minder empathisch vermogen met als gevaar dat eigen gevoel gedrag stuurt.

De adolescentiefase vraagt dus om ruimte om, op een veilige manier, de grenzen van het eigen kunnen en een zo groot mogelijke eigen mate van zelfstandigheid te ontdekken. Tijdens deze periode in de ontwikkeling wordt steeds duidelijker in welke mate een jongere zelfstandig kan functioneren, welke vaardigheden hij beheerst en welke ondersteuning hij waarbij nodig zal blijven hebben. De verwachting bij jongeren met een LVB is dus niet dat ze alle vaardigheden, horend bij de 8 ontwikkelingstaken, zodanig zullen beheersen dat volledige zelfredzaamheid bereikt wordt. In de loop van deze fase gaat de begeleider dan ook samen met de jongere op zoek naar een geschikte plek om later zo zelfstandig mogelijk te kunnen gaan wonen, passend bij zijn mogelijkheden en met voldoende ondersteuning.

www.mijndoelenstellen.nl

Om een jongere te motiveren tot verandering of verbetering van een situatie, is het nodig dat hij weet wat hij belangrijk vindt. Soms is het voor een jongere lastig te bedenken wat hij nu precies belangrijk vindt, of is het moeilijk om dit concreet onder woorden te brengen.

Op deze website vind je een groot aantal doelen, verdeeld over een aantal onderwerpen. De onderwerpen die staan vermeld onder het kopje 'Doelkaarten' en vervolgens 'Jongeren' komen sterk overeen met de ontwikkelingstaken zoals Slot (2009) die heeft opgesteld. Ze zijn daarom goed te gebruiken om de jongere te ondersteunen bij het maken van eigen keuzes en in wat hij belangrijk vindt om te leren.

De onderwerpen zijn:

- 1 **Wonen en leven**
- 2 **Ouders en gezin**
- 3 **Vrije tijd**
- 4 **Instanties en autoriteiten**
- 5 **Relaties, intimiteiten en seksualiteit**
- 6 **Gezondheid en uiterlijk**
- 7 **School en werk**
- 8 **Vriendschap en sociale contacten**

Op de website kunnen per onderwerp één of meerdere doelen – die de jongere belangrijk vindt – aangevinkt worden. Daarna kan door het beantwoorden van een aantal vragen bekeken worden hoe hij die doelen denkt te (kunnen) behalen.

2 Passende ondersteuning

In dit hoofdstuk werken we uit waarom het van belang is om jongeren met een LVB passende ondersteuning te bieden. Er wordt beschreven wat de consequenties zijn wanneer dit niet goed gebeurt en ze overvraagd of ondervraagd worden. Ook worden mogelijke signalen in het gedrag van de jongeren en van begeleiders op een rij gezet, zodat je over- of ondervraging kunt herkennen. Dan kun je je ondersteuning tussentijds bijsturen.

Het is de opvoedtaak van begeleiders om jongeren met een LVB passende ondersteuning te bieden. Ondersteuning is de manier waarop begeleiders in interactie en dialoog met de jongeren hun benaderingswijze vormgeven. De ondersteuning is passend wanneer de jongeren de adviezen en suggesties ter harte nemen en de ontwikkeling gestimuleerd wordt. Wanneer de ondersteuning niet aansluit bij wat de jongeren nodig hebben, lopen zij het risico overvraagd te worden. Maar zij kunnen ook te veel worden beschermd en daardoor ondervraagd worden. Dat kan stress en frustratie bij hen opleveren en probleemgedrag versterken of zelfs veroorzaken. De ontwikkeling van de jongeren wordt zo belemmerd.

De benaderingswijze krijgt vorm in de relatie van de begeleider met de jongere. De begeleider creëert mogelijkheden voor persoonlijke groei van de jongere. Hij daagt de jongere als het ware uit om zich te ontwikkelen. Daarbij zorgt hij ervoor dat hij de jongere niet over- of ondervraagt. Het vormgeven van een betekenisvolle, goede relatie tussen begeleider en jongere, of dat nu een jongere met of zonder LVB is, vraagt specifieke kwaliteiten en vaardigheden van die begeleider (Willems & Embregts, 2011), zoals invoelend vermogen, sensitiviteit, oprechte betrokkenheid en goed kunnen luisteren.

2.1 Uitdaging

De Russische psycholoog Vygotsky legt in zijn theorie van 'de zone van naaste ontwikkeling' uit dat een kind nieuwe dingen kan leren met ondersteuning van volwassenen (Kohnstamm, 2009). Hij gaat ervan uit dat zowel kenmerken van het kind als kenmerken van de volwassenen, in sociale interactie met elkaar, het effect van het leerproces bepalen. De volwassene maakt ontwikkeling mogelijk door het kind een stapje vooruit te brengen. Als een volwassene aansluit bij wat een kind alleen kan en helpt bij wat het nog niet kan, kan het kind kennis en vaardigheden opdoen die het kind alleen nog niet had kunnen verwerven. Vanuit dit idee is het dus van belang dat ook een begeleider van een jongere met een LVB een actieve houding aanneemt. Hij bedenkt uitdagende activiteiten, luistert en kijkt goed naar de jongere, en hij gaat na wat de jongere bereikt heeft met een activiteit. Kortom: de begeleider daagt in relatie met de jongere, die jongere uit tot ontwikkeling. Hij prikkelt hem tot leren en het ontdekken van nieuwe dingen en kijkt daarbij goed wat de jongere al zelf kan en wat hij aan ondersteuning nodig heeft. In interactie met de jongere maakt de begeleider groei op de diverse gebieden van de ontwikkeling mogelijk, zoals leren omgaan met emoties en het vergroten van sociale vaardigheden.

In een uitdagende relatie weet de begeleider de jongere te motiveren voor zijn eigen ontwikkeling, door te werken aan een realistisch (toekomst)perspectief samen met de jongere. Motivatie is een belangrijke drijfveer tot ontwikkeling (Pauly & Groenen, 2010). De begeleider geeft de jongere het gevoel dat hij gewaardeerd wordt en zorgt daardoor dat de jongere gelooft in zijn eigen kunnen en plezier beleeft aan wat hij kan. Belangrijk is dat een jongere een gevoel van onafhankelijkheid (autonomie) ervaart. Dat gebeurt als de jongere het gevoel krijgt iets te kunnen ondernemen zonder dat anderen hem daarbij moeten helpen. Dat vergroot zijn zelfvertrouwen.

Over het algemeen doen jongeren met een LVB meer negatieve ervaringen op dan degenen die zich 'normaal' ontwikkelen. Al van jongs af aan worden ze geconfronteerd met het feit dat ze minder gemakkelijk leren dan leeftijdgenoten. Ze ondervinden al vroeg dat ze het minder goed doen en vaak minder positieve feedback krijgen uit hun omgeving. Hierdoor geven jongeren met een LVB sneller op, gaan ze niet meer zo snel een nieuwe uitdaging aan en doen ze dus ook minder succeservaringen op.

De jongeren ontwikkelen hierdoor eerder een negatief zelfbeeld, ze voelen zich eerder onzeker en hebben minder zelfvertrouwen. Dit heeft invloed op hun verdere ontwikkeling van eigenheid of identiteit en groei naar zelfstandigheid en onafhankelijkheid.

Jongeren met een LVB zijn blijvend afhankelijk van ondersteuning door anderen om adequaat te kunnen functioneren in de maatschappij. Het stimuleren van hun ontwikkeling door middel van een uitdagende en motiverende relatie biedt hen optimale kansen voor groei en ontwikkeling. Het vergroot hun zelfredzaamheid en biedt hen perspectief op een volwaardige plek in de maatschappij.

Samengevat leidt een uitdagende relatie tot:

- het opdoen van succeservaringen. Een jongere ervaart dat hij iets kan; dit stimuleert en motiveert hem om verder te leren.
- openstaan voor wat hem aangereikt wordt. Een uitdagende situatie waarbinnen een jongere ontspannen kan zijn, waarin hij leuke dingen doet en plezier beleeft, stelt hem in staat om nieuwe dingen te leren. Hij is ontvankelijker voor een gesprek met zijn begeleider en neemt gemakkelijker adviezen en suggesties aan.
- vergroten van zelfstandigheid. De jongere krijgt de steun en ruimte om nieuwe vaardigheden te leren.
- een groeiend zelfvertrouwen. Het basisgevoel van de jongere wordt positief versterkt, de jongere gaat zich krachtiger en sterker voelen en kan trots zijn op zichzelf.
- het vergroten van een gevoel van autonomie. Door de jongere passende ruimte te bieden om zelf dingen te doen en te ondervinden, groeit het gevoel dat hij zelf iets kan. Hij krijgt het gevoel onafhankelijk te zijn en eigen keuzes te kunnen maken. Dit vergroot zijn gevoel van welbevinden en verbetert zijn kwaliteit van bestaan.

2.2 Overvraging en ondervraging

Als een uitdagende en motiverende relatie zorgt dat de jongere zich kan ontwikkelen, dan zorgt een te beschermende relatie, waarin een jongere weinig ruimte krijgt, voor het tegenovergestelde effect.

Hij krijgt dan onvoldoende kansen om nieuwe vaardigheden aan te leren. Dit beperkt de mogelijkheid om zijn gevoel van zelfvertrouwen en onafhankelijkheid te vergroten.

Wordt hem te veel gevraagd, wordt hij overschat, dan heeft dat een ook negatief effect op zijn ontwikkeling.

Overvraging leidt tot het gevoel niets goed te doen en te falen. Van overvraging is sprake wanneer meer van iemand gevraagd wordt dan hij in werkelijkheid (aan) kan. Wanneer jongeren met een LVB worden over-, of ondervraagd, kunnen gedragsproblemen ontstaan of worden versterkt. Het kan stress en frustratie veroorzaken. Gebeurt dit langere tijd, dan kan internaliserend of externaliserend probleemgedrag ontstaan.

Zoek daarom als begeleider naar een goede balans tussen voldoende 'probeerruimte' bieden en uitdagen, zonder te veel van jongeren te vragen, en ondersteun hen daarbij waar nodig. Dit is geen eenvoudige opgave. Jongeren met een LVB ontwikkelen vaak op meerdere ontwikkelingsgebieden, cognitief en sociaal-emotioneel, een verschillend niveau. Zo kan een jongen met een LVB van 16 jaar zeer geïnteresseerd zijn in meisjes en verkering krijgen passend bij de puberteit, maar zich tegelijkertijd over seksualiteit uitlaten op het emotioneel ontwikkelingsniveau van een 3 tot 6 jarige. Bijvoorbeeld door te giechelen over 'de p van ...piemel'. Daar moet je als begeleider rekening mee houden door het functioneren van jongeren met een LVB op al deze terreinen te kennen.

2.3 Signalen van over- en ondervraging

Je kunt over-, en ondervraging zoveel mogelijk proberen te voorkomen door het functioneringsniveau van jongeren te kennen. Op basis daarvan kun je bepalen in welke mate je een jongere moet ondersteunen. Maar zelfs dan kun je over-, of ondervraging niet altijd voor zijn. Als begeleider lukt het dus niet altijd direct de juiste 'toon' te vinden. Maar regelmatig reflecteren hoe je gehandeld hebt en of je handelen het gewenste effect had, helpt wel.

Zoals eerder opgemerkt kan over- en ondervraging leiden tot internaliserend of externaliserend probleemgedrag. Het is dus belangrijk dat je als begeleider signalen in een vroeg stadium herkent, zodat je jouw benaderingswijze op tijd kunt aanpassen. Onderzoek daarom bij bepaald gedrag of sprake kan zijn van onder- of overvraging en bekijk wat je in jouw ondersteuning anders kunt aanpakken. Groepsinterviews onder begeleiders, voor deze handreiking, leverden de volgende praktijksignalen op, waaraan je onder- of overvraging mogelijk kunt herkennen:

Mogelijke signalen van overvraging bij de jongere:

- De jongere doet opeens niet meer wat hij eigenlijk wel kan, vaardigheden moeten opnieuw uitgelegd worden.
- De jongere geeft aan dat hij het zat is.
- De jongere snapt het niet.
- De jongere is gefrustreerd: hij wordt boos, hij toont emoties van onmacht, hij trekt zich terug.
- De jongere zegt 'ja en amen', maar doet toch niet wat er van hem wordt gevraagd.
- De jongere ontloopt wat er van hem gevraagd wordt.
- De jongere vertoont ander, opmerkelijk gedrag dan je van hem gewend bent: is angstig, trekt zich terug, toont boosheid, is onrustig, is snel geïrriteerd.
- De jongere geeft aan lichamelijke klachten te hebben.
- De jongere vertoont zelfverwondend gedrag (automutilatie).
- De jongere gaat veel in discussie.
- De jongere vertoont sterk zelfbepalend gedrag, is sociaal grensoverschrijdend.
- Er ontstaan problemen in sociale relaties: conflicten, ruzies, uit de klas gezet worden.
- De jongere vraagt meer aandacht dan 'normaal', hij vertoont claimend gedrag.

Mogelijke signalen van ondervraging bij de jongere:

- De jongere is gefrustreerd, wordt dwars en hij geeft aan dat hij het zat is.
- De jongere wordt passief en doet weinig.
- De jongere vertoont ander, opmerkelijk gedrag dan je van hem gewend bent: toont boosheid, is snel geïrriteerd.
- De jongere gaat veel in discussie.
- De jongere vertoont sterk zelfbepalend gedrag, is sociaal grensoverschrijdend.
- Er ontstaan problemen in sociale relaties: conflicten, ruzies, uit de klas gezet worden.

Houd er wel rekening mee dat deze signalen ook het gevolg kunnen zijn van bijkomende problematiek van ADHD en PDD-NOS. Als dat het geval is vraagt dat om specifiek handelen.

De praktijk: Patricia, 14 jaar

De ouders van Patricia willen dat zij, nu ze 14 is geworden, ook haar steentje bijdraagt in het huishouden. Iedereen doet een taak en Patricia krijgt de taak ' vaatwasser inruimen'. Omdat haar broer deze taak al eerder een tijd heeft gedaan, gaan haar ouders ervan uit dat Patricia al lang heeft gezien hoe je een vaatwasser inruimt. Maar de eerste week gaat het meteen helemaal mis. Elke keer glipt Patricia aan het einde van de maaltijd naar haar kamer en als haar moeder haar wijst op haar taak krijgt ze een grote mond. Patricia weigert de vaatwasser in te ruimen. Moeder denkt dat ze te maken heeft met een opstandige puber die geen zin heeft in het uitvoeren van taken. In werkelijkheid weet Patricia niet waar ze moet beginnen met inruimen en vermijdt de taak door weg te glippen.

Als begeleider kun je ook bij jezelf bepaalde gedachten, gevoelens en gedrag opmerken, dat kan duiden op over- of ondervraging van jongeren. Vaak gaat het om vergelijkbare signalen als bij de jongeren. Het lijkt een parallel proces: wat bij de jongere gebeurt, roept hetzelfde op bij de begeleider.

Mogelijke signalen van overvraging bij de begeleider:

- De begeleider raakt geïrriteerd en/of gefrustreerd door het gedrag van de jongere.
- De begeleider kan beleving en feiten niet meer van elkaar onderscheiden, alles wordt subjectief en negatief gekleurd.
- Het gedrag van de jongere conflicteert met de eigen normen en waarden van de begeleider.
- De begeleider heeft het gevoel/idee de jongere niet de juiste ondersteuning te kunnen bieden.
- De jongere is ongrijpbaar voor de begeleider en de begeleider vraagt zich af wat hij daarmee moet.
- De begeleider trekt de grenzen, regels en afspraken strakker aan.
- De begeleider gaat de jongere te veel controleren en in de gaten houden.
- De begeleider begrijpt de jongere niet.
- De begeleider heeft het gevoel dat er iets niet klopt (zogenaamd 'onderbuikgevoel').
- De begeleider voelt zich schuldig en heeft het gevoel dat het aan hem ligt, dat hij het niet goed doet, bijvoorbeeld dat hij iets niet goed heeft uitgelegd.
- De begeleider gaat meer in overleg of discussie met een (collega)begeleider over de wijze van begeleiden of opvoeden. De begeleider heeft meer dan anders de behoefte om bij zijn collega te toetsen wat hij en de ander doet en welk effect dat heeft. De begeleider heeft dus meer behoefte om te reflecteren op zijn eigen handelen.
- De begeleider kan nog moeilijk kijken naar wat de jongere aan ondersteuning van hem nodig heeft.

Mogelijke signalen van ondervraging bij de begeleider:

- De begeleider raakt geïrriteerd en/of gefrustreerd door het gedrag van de jongere.
- De begeleider heeft het gevoel/idee de jongere niet de juiste ondersteuning te bieden.
- De jongere is ongrijpbaar voor de begeleider en de begeleider vraagt zich af wat hij ermee moet.
- De begeleider begrijpt de jongere niet.
- De begeleider heeft het gevoel dat er iets niet klopt (zogenaamd 'onderbuikgevoel').

2.4 Het zoeken naar balans

Het afstemmen van de ondersteuning van de begeleider op wat de jongere nodig heeft, is altijd een dynamisch proces. Een proces tussen mensen waarbij situaties voortdurend veranderen, zeker bij jongeren die zich ontwikkelen. In de alledaagse omgang moet je als begeleider voortdurend rekening houden met wat jongeren met een LVB wel en niet aankunnen. Je moet ze zelf laten doen wat zij zelf kunnen en ondersteuning bieden waar dat noodzakelijk is. Pas daar in je benadering je houding en communicatie steeds op aan! In dit proces bied je dus het ene moment misschien te weinig en het andere moment juist te veel ondersteuning, waardoor je een jongere overvraagt of onderschat.

Ondersteunen en loslaten

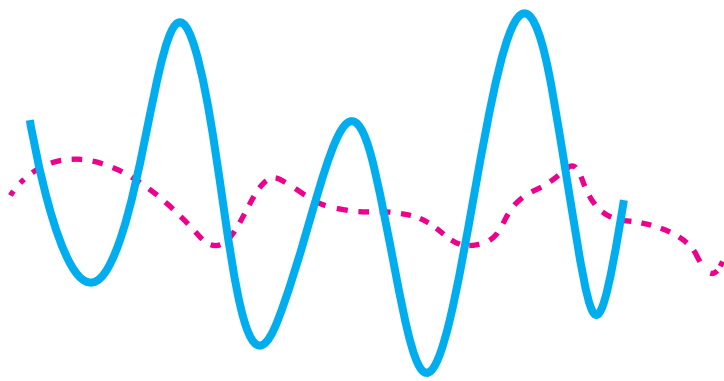
Om te kunnen bepalen in hoeverre je de jongere ondersteunt of juist loslaat neem je als uitgangspunt wat de jongere kan en waar hij in kan groeien. Stimuleer de jongere daar waar hij zich in kan ontwikkelen. En voorkom dat je je vanuit bezorgdheid te veel richt op de problemen die het hebben van een licht verstandelijke beperking in het dagelijks leven met zich meebrengt. Heel begrijpelijk, want je wilt voorkomen dat jongeren faalervaringen opdoen. Maar het risico is wel dat je dan te veel rekening houdt met wat een jongere niet kan en hem te veel in bescherming neemt. Daardoor kan hij minder leerervaringen opdoen.

Ieder mens, ook een jongere met een LVB, heeft uitdaging en prikkels nodig om zich te ontwikkelen. Neem je zaken te snel uit handen, dan ontnemen je jongeren de kans om te leren en om zich zo optimaal mogelijk te ontwikkelen. Neem je te veel over, dan ervaren jongeren ook minder het gevoel van regie over hun eigen leven. Maar juist het ervaren van regie over je eigen leven, maakt je sterk, geeft je zelfvertrouwen en biedt je de mogelijkheid om je te ontwikkelen tot een eigen individu. Betuttel de jongeren met een LVB daarom niet, maar ondersteun ze in hun deelname aan de maatschappij.

Zie het als een taak om altijd op zoek te gaan naar het best (meest) haalbare dat een jongere aan vaardigheden kan aanleren. Feitelijk geldt dit voor elke begeleider of hij nu een jongere met of zonder een LVB begeleidt. En elke jongere heeft zijn eigen grens, het zogenaamde 'plafond', aan wat hij zich eigen kan maken. Houd er ook rekening mee dat het plafond van wat haalbaar is bij de groep jongeren met een LVB lager ligt dan de omgeving vaak van hen verwacht. Overvraag jongeren niet vanuit een te hoge verwachting!

Conclusie

Om de ondersteuning goed af te stemmen en bij te sturen op wat jongeren met een LVB nodig hebben, is het belangrijk dat je ze als begeleider goed kent. Maar ook dat je goed inschat en aanvoelt wat ze aan ondersteuning nodig hebben en waar je als begeleider een stapje terug kunt/moet doen. Daarvoor moet een begeleider zowel het niveau van cognitief als sociaal-emotioneel functioneren van de jongeren goed (leren) kennen. Maar ook het functioneren dat past bij hun ontwikkelingsleeftijd en de ontwikkelingsfase van de adolescentie. Alleen dan ben je als begeleider in staat die ondersteuning te bieden, die aansluit bij wat jongeren met een LVB nodig hebben.

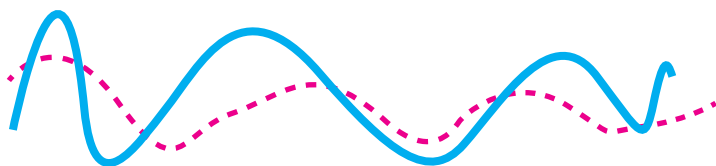

Doorgetrokken lijn: **begeleider**

Stippellijn: **jongere**

Afbeelding 1: Schematische weergave van een beperkte afstemming tussen begeleider en jongere

Het zoeken naar de balans in de relatie van begeleider met de jongere kan weergegeven worden als een golfbeweging. De jongere functioneert niet gelijkmatig in een rechte lijn vooruit. De begeleider probeert in zijn ondersteuning zo goed mogelijk aan te sluiten bij wat de jongere aan steun nodig heeft. De ene keer schat de begeleider in dat hij een stapje vooruit moet maken, de andere keer doet hij een stapje terug (Vugts-De Groot, 2010).

Doorgetrokken lijn: **begeleider**

Stippellijn: **jongere**

Afbeelding 2: Schematische weergave van een goede afstemming tussen begeleider en jongere

3 Kenmerken van jongeren met een licht verstandelijke beperking

In dit hoofdstuk wordt uitgewerkt wat het hebben van een LVB betekent voor het functioneren in het dagelijks leven op de verschillende gebieden: cognitief, sociaal, emotioneel en persoonlijkheid. De kennis en het inzicht dat je hiermee aangereikt krijgt helpt je om jongeren met een LVB beter te begrijpen. Aan het eind van elke paragraaf zijn de kenmerken die horen bij dat functioneren nog eens op een rij gezet. In de kolom ernaast wordt aangegeven waar je in je ondersteuning vervolgens op moet letten. Deze opsommingen kun je naderhand gemakkelijk nog eens raadplegen om te weten waar je op moet letten en wat je kunt doen.

Aan het uiterlijk van een jongere is vaak niet te zien of hij een LVB heeft. De begeleider zal de beperking dus aan de hand van het gedrag van de jongere moeten (leren) herkennen. Ondanks het feit dat elke jongere uniek is en zijn eigen mogelijkheden en beperkingen heeft, zijn er toch algemene kenmerken in de ontwikkeling van jongeren aan te wijzen die duiden op een LVB. Wanneer de begeleider deze kenmerken (her)kent, kan hij er in zijn ondersteuning rekening mee houden. Dit is niet altijd even gemakkelijk. Jongeren met een LVB hebben zichzelf aangeleerd te voldoen aan de norm, door zich te gedragen en te reageren alsof ze alles begrijpen. Ze willen 'normaal' zijn net als hun leeftijdgenoten, en net als iedereen ook 'gewoon' mee kunnen doen in de maatschappij. Maar ze lopen er regelmatig tegenaan dat ze niet aan de norm kunnen voldoen.

In het afgelopen decennium is de kennis over kenmerken van kinderen, jongeren en volwassenen met een LVB enorm toegenomen. We weten steeds beter uit onderzoek wat het hebben van een LVB concreet betekent in het dagelijks functioneren en welke ondersteuning zij kunnen gebruiken om niet in de problemen te raken. Door hiervan kennis te nemen, kun je als begeleider de betekenis van het hebben van een LVB herkennen, begrijpen en weet je hoe je de ontwikkeling van deze jongeren zo goed mogelijk kunt stimuleren. Jongeren met een LVB kunnen zich prima redden in de maatschappij als zij de juiste ondersteuning krijgen van hun omgeving.

3.1 Cognitief functioneren en accenten in de begeleiding

De praktijk: Sandra, 17 jaar

Sandra is samen met haar begeleider gezellig een bordspel aan het spelen. Ze slaat de pion van de begeleider van het bord waardoor deze weer vooraan moet beginnen. De begeleider kijkt quasi verontwaardigd naar Sandra en zegt: 'Nou dat vind ik echt gemeen van je.'

Sandra gooit daarop boos alle pionnen van het bord en roept: 'Laat maar zitten, ik ga wel naar mijn kamer!' De begeleider snapt niet waar dit gedrag van Sandra nu ineens vandaan komt; zij bedoelde het toch duidelijk niet serieus? Maar Sandra denkt als je boos kijkt, ben je boos. Ze is niet in staat om boven de situatie te gaan staan en te bedenken dat het geen echte boosheid, maar gespeelde boosheid is.

Met 'cognitief functioneren' wordt bedoeld:

- de manier waarop iemand zijn geheugen kan gebruiken;
- de mate waarin hij in staat is om te leren;
- de wijze waarop hij taal kan gebruiken;
- de mate waarin hij complexe, dagelijkse handelingen kan begrijpen en uitvoeren.

Bij jongeren met een LVB werkt het cognitief functioneren anders dan bij normaal begaafde jongeren.

Moeilijk leren

Jongeren met een LVB hebben moeite met leren, doordat het 'denken' beperkt is ontwikkeld en doordat de jongeren moeite hebben met het gebruiken en begrijpen van 'taal' (De Beer, 2011). Daarnaast leren de jongeren minder doordat zij uit zichzelf minder actief op zoek gaan naar (nieuwe) informatie. Op die manier doen zij ook geen (positieve) ervaring op in het leren van iets nieuws en zullen zij niet zo snel meer verder willen leren.

Denken

Denken heb je nodig om plannen te kunnen maken, om te zien wat er gaat komen en om te bedenken wat je al dan niet gaat doen. Maar ook om je voor te stellen hoe iets moet en om te weten hoe je gaat reageren of handelen in nieuwe situaties. Denken heb je nodig om te kunnen leren en door te leren kun je je kennis, vaardigheden en inzichten uitbreiden. Bij het denken en dus bij het kunnen leren, speelt het zogenaamde werkgeheugen een belangrijke rol. Doordat het denken bij een jongere met een LVB beperkt is ontwikkeld, heeft hij problemen met communiceren, oordelen en begrijpen, kan hij zaken minder goed onthouden en is zijn geheugen beperkt.

Werkgeheugen

Het werkgeheugen is belangrijk om te kunnen onthouden en leren. Het slaat informatie op en bewerkt het. Alles wat we op een dag horen en zien, onthouden we in eerste instantie kort. Eerst haalt het werkgeheugen uit deze opgedane informatie datgene wat we later weer kunnen gebruiken. Anders gezegd: het werkgeheugen bewerkt de informatie. Dit doet ons werkgeheugen zelf en het gebeurt onbewust. Na bewerking van informatie in het werkgeheugen, wordt de geselecteerde informatie opgeslagen in het zogenaamde langetermijngeheugen, zodat het later weer gebruikt kan worden.

Onderzoek naar het werkgeheugen bij jongeren met een LVB laat zien dat het werkgeheugen zich net als bij normale kinderen ontwikkelt, maar wel vertraagd (Van der Molen et al., 2007).

Beperkingen in het denken hebben gevolgen voor onthouden en leren:

- Wanneer een jongere met een LVB (nieuwe) informatie aangereikt krijgt, kan hij die minder goed onthouden, doordat zijn geheugen minder informatie kan opslaan. Dit betekent dat je de jongere niet te veel informatie tegelijk moet aanbieden en je de boodschap vaker moet herhalen.
- De jongere heeft moeite om onderscheid te maken in wat belangrijk en minder belangrijk is als hij informatie krijgt aangereikt. Hij weet daardoor niet wat hij wel of niet moet onthouden; hij heeft moeite met onthouden van hoofd- en bijzaken en alles onthouden wordt te veel.
- De jongere kan wat hij geleerd of ervaren heeft niet in vergelijkbare andere situaties weer gebruiken of toepassen. Situaties staan daardoor voor hem los van elkaar. In elke nieuwe vergelijkbare situatie leert de jongere ogenschijnlijk hetzelfde weer opnieuw. Leerervaringen worden dus minder goed toegepast in andere, vergelijkbare situaties (Boertjes & Lever, 2007). Als begeleider moet je hier rekening mee houden door iets in elke 'nieuwe' vergelijkbare situatie weer opnieuw uit te leggen, totdat je merkt dat de jongere het heeft begrepen en onthouden en het zelf kan. Soms moet je het blijven herhalen, omdat het de jongere niet gaat lukken om het uiteindelijk zelf te onthouden.
- De jongere denkt concreet en kan niet abstraheren. Dat betekent dat hij niet uit een situatie elementen kan afleiden die hij in een ander verband weer kan gebruiken.
- De jongere denkt concreet en is vaak heel praktisch ingesteld. Hij doet graag dingen meteen. Geef daarom uitleg op het moment dat de jongere er direct iets mee kan doen, het meteen kan toepassen.
- De jongere heeft moeite om zich te richten op één taak. Het kost hem ook moeite om zich niet te laten afleiden door onbelangrijke prikkels om hem heen (iets wat hij ziet of hoort), zoals het geluid van een voorbijrijdende auto. Dit worden ook wel 'selectieve aandachtsproblemen' genoemd. De jongere kan zich daardoor moeilijk concentreren en wordt gemakkelijk afgeleid. Zorg dan als begeleider dat de omgeving van een jongere niet te druk is (niet te veel gepraat en niet te veel te zien).

Taal

Taal is een middel om informatie, zowel schriftelijk als mondeling, over te brengen. Het is een middel om te leren. Taal gebruik je om uit te drukken wat er om je heen gebeurt en wat je waarneemt. Taal gebruik je om na te denken en om dingen te onthouden.

Taal is bij jongeren met een LVB over het algemeen minder goed ontwikkeld. De jongere heeft daarom moeite met het begrijpen en gebruiken van taal. Hij snapt minder van wat er gezegd of geschreven wordt en hij kan minder goed in woorden uitdrukken wat er om hem heen gebeurt en wat hij ziet of waarneemt. Hij is minder goed in staat om taal te gebruiken bij nadenken en onthouden en dus ook bij het leren. Taal heb je ook nodig om onder woorden te kunnen brengen wat je voelt. Omdat de jongere met een LVB moeite heeft met taal is het voor hem moeilijk om woorden te geven aan zijn emoties. Hij kan zich daarom vaak minder goed uiten en minder goed beheersen.

Houd er als begeleider rekening mee dat alledaags en ingewikkeld taalgebruik als communicatievorm vaak te moeilijk voor jongeren met een LVB is. Soms kan een jongere met een LVB woorden gebruiken waarvan hij de betekenis eigenlijk niet goed kent. Toch kan hij de indruk wekken dat hij weet wat hij zegt. Of hij doet alsof hij iets heeft begrepen, terwijl dit niet zo is. Het lijkt dan alsof de jongere goed met de begeleider mee kan praten. Ga als begeleider altijd bij de jongere na of hij de boodschap echt begrepen heeft.

Begeleiding

Elke jongere met een LVB ontwikkelt zich op zijn eigen cognitief niveau. Het is dus belangrijk dat de begeleider weet hoe een jongere zich cognitief ontwikkelt en in welke mate het leren en denken zich ontwikkelt, om daar zijn ondersteuning op af te stemmen.

De kenmerken van cognitief functioneren van jongeren met een LVB worden hierna overzichtelijk weergegeven. In de rechterkolom staan de accenten die de begeleider moet leggen in de begeleiding van een jongere om goed aan te sluiten bij het cognitief functioneren.

Kenmerken van cognitief functioneren	Accenten in de begeleiding
<ul style="list-style-type: none"> ● denken is vaak concreet en gekoppeld aan een specifieke situatie; ● problemen met abstraheren en indelen in 'wat hoort bij wat' (categoriseren); ● waarneming is niet nauwkeurig; ● aandacht is weinig selectief, de jongere maakt geen keuze in waar hij zijn aandacht bij houdt; ● taal en communicatie zijn minder ontwikkeld; ● er is een verschil in wat de jongere aan taal gebruikt en wat hij begrijpt; ● moeilijk leren binnen school en daarbuiten (thuis en in vrije tijd); ● informatie wordt minder snel verwerkt en minder goed opgeslagen (onthouden); ● weinig leren door op onderzoek uit te gaan, door te ontdekken (exploratie); ● leren door concreet ervaren en vanuit voorbeelden; ● disharmonisch intelligentieprofiel, waarbij taalvaardigheden vaak minder goed ontwikkeld zijn dan praktische vaardigheden. 	<ul style="list-style-type: none"> ● (steeds weer) herhalen van een boodschap; ● ontrafelen en uitleggen wat er gebeurt/gebeurde; ● informatie in kleine behapbare porties aanbieden; ● niet te veel tegelijk vragen; ● informatie concreet aanbieden; ● concreet taalgebruik hanteren, korte zinnen gebruiken, niet te veel informatie tegelijk aanbieden; ● checken of de boodschap begrepen is; ● zaken in het hier en nu oppakken; ● aanleren door concreet te laten doen en ervaren; ● de vaardigheid om op meerdere momenten en op allerlei manieren te laten leren; ● zorgen dat de jongere direct merkt en ervaart dat het lukt wat hij doet; ● zorgen dat het de jongere wat oplevert, dat hij er profijt van heeft, als hij iets doet; ● laten zien hoe je iets moet doen, het voorbeeld geven en het de jongere na laten doen; ● (veelvuldig) benoemen wat de jongere goed doet, complimenten geven; ● zorgen dat er niet te veel te zien is of gebeurt in de directe omgeving van de jongere, zodat hij zijn aandacht erbij kan houden; ● aanmoedigen om nieuwe dingen te doen of te ondernemen;

3.2 Sociaal functioneren en accenten in de begeleiding

De praktijk: Mats, 13 jaar

Mats is een verlegen en vriendelijke jongen. Hij komt nog niet zo lang op de dagbehandeling. Hij wil graag samen met andere jongeren iets doen, maar hij heeft geen idee hoe je dat doet. Tijdens het limonade drinken gaat hij naast Sonja zitten. Hij vindt haar erg aardig. Om dat te laten merken gaat hij dicht tegen haar aanzitten en kijkt haar de hele tijd indringend aan. Sonja raakt er geïrriteerd door en zegt geërgerd tegen hem 'Doe niet zo stom'. Mats heeft geen flauw idee wat hij verkeerd doet. Hij zit toch alleen gezellig naast haar en luistert naar wat ze vertelt?

Sociaal functioneren

Wanneer er gesproken wordt over het sociaal functioneren van jongeren met een LVB, dan wordt daarmee bedoeld: de manier waarop de jongeren zich opstellen en gedragen naar anderen. Maar het gaat ook om het 'aanvoelen' van een sociale situatie, deze inschatten en op basis daarvan tot een adequate manier van handelen of reageren komen. Jongeren met een LVB hebben meer moeite in de omgang met mensen.

Ze kennen de sociale regels onvoldoende en ze kunnen zich moeilijk verplaatsen in de ander. Ze hebben minder mogelijkheden om zich aan te passen aan veranderende sociale situaties. Anders gezegd: ze hebben een beperkt sociaal aanpassingsvermogen.

Beperkt sociaal aanpassingsvermogen

Door het beperkte vermogen om zich aan te passen in sociale situaties hebben jongeren met een LVB moeite met het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Ze zijn onvoldoende in staat om de ander te begrijpen en snappen onvoldoende hoe ze zich moet gedragen. Hierdoor worden zij vaak minder geaccepteerd door leeftijdsgenoten of zelfs afgewezen. Ze zijn vaker betrokken bij conflicten, worden vaker gepest en vallen vaker buiten de groep.

Sociale informatieverwerking

Om je staande te kunnen houden in het sociale verkeer moet je begrijpen wat er gebeurt en weten hoe je kunt reageren. Dat gaat als volgt:

- Kom je in een sociale situatie terecht dan neem je eerst waar wat er gebeurt;
- je interpreteert de situatie;
- je bepaalt wat je wilt bereiken in dat contact;
- je overweegt en bedenkt welke reacties of antwoorden je kunt geven;
- je kiest daaruit de reactie die je wilt geven;
- je laat dat in je gedrag zien: je doet en/of zegt iets.

Dit zijn dus aardig wat stappen die, in een heel kort tijdsbestek, in je hoofd plaatsvinden om informatie die je opneemt te verwerken en te kunnen reageren. Ook eerdere ervaringen neem je mee in de overweging hoe je zult reageren. Onderzoek (Van Nieuwenhuijzen et al, 2004, 2011) heeft uitgewezen dat jongeren met een LVB meer moeite hebben met het doorlopen van deze stappen. Vergeleken met jongeren zonder een LVB, hebben zij meer moeite met het verwerken van informatie tijdens sociale contacten. Ze nemen weliswaar evenveel informatie op als jongeren zonder een beperking, maar het probleem zit hem in de manier waarop ze daarna met de informatie omgaan. Ze interpreteren sociale situaties vaker vijandig. Hierdoor reageren ze in sociale situaties uiteindelijk ook minder gepast, vijandig of agressief.

Uit het onderzoek Van Nieuwenhuizen et al. komen ook een aantal kenmerkende gedragingen naar voren, die het gevolg zijn van de beperkte mogelijkheden om sociale informatie te verwerken. De moeite die jongeren met een LVB hebben, met het aangaan en onderhouden van sociale contacten, wordt hierin concreet zichtbaar.

- Het blijkt dat de jongeren zich in contact met anderen meer richten op wat de ander letterlijk zegt of doet en niet zozeer op wat de ander bedoelt te zeggen of bedoelt te doen.
- Jongeren begrijpen vaak niet wat de ander zegt.
- De jongeren neigen zich vooral te richten op negatieve zaken in de boodschap van de ander.
- De jongeren zijn minder in staat om hun eigen mening te geven.
- Omdat de jongeren vaker niet goed hebben gereageerd in het sociale contact met anderen, hebben ze in hun leven al vaker negatieve consequenties en afwijzingen ervaren. Met als gevolg dat zij vaker op agressieve wijze (verbaal of non-verbaal) reageren, zoals schelden of tegen een stoel aantrappen. Of ze doen juist niets en laten het over zich heen komen.
- De jongeren leren niet van de kennis en ervaring die ze opgedaan hebben in eerdere sociale situaties, waardoor ze het dus ook niet kunnen toepassen in latere (vergelijkbare) situaties.
- De jongeren hebben moeite om zich te verplaatsen in de ander. Ze kunnen zich moeilijk inleven in een ander en het is moeilijker voor hen om zich voor te stellen hoe een ander zich voelt.
- Omdat de jongeren het gedrag van de ander niet goed waarnemen en niet goed beoordelen kunnen ze niet goed inschatten hoe de ander zal reageren. Ze worden daardoor vaak verrast door de reactie van de ander.

Sociale context

Het gevolg van de beperkte ontwikkeling op sociaal gebied is dat jongeren met een LVB minder adequate sociale vaardigheden leren en minder sociale contacten opbouwen. Ze vallen daardoor eerder buiten de boot en horen er minder bij. Het hebben van een LVB en de problemen die dat met zich meebrengt, merken jongeren dus voor een belangrijk deel in het contact met anderen, in de sociale context.

Uit onderzoek is gebleken dat jongeren met een LVB zich van huis uit vaak minder hebben kunnen ontwikkelen op sociaal gebied. Het gezin waar ze uit komen heeft vaker een zwakke sociaal-economische positie. Er zijn vaker financiële problemen en de ouders hebben vaker psychiatrische problemen dan de ouders van jongeren zonder een LVB. Een aanzienlijk deel van de ouders heeft zelf ook een LVB. Door deze problemen zijn de ouders minder in staat om een warme, responsieve en veilige opvoedingssituatie te creëren. Hierdoor hebben jongeren thuis minder veiligheid ervaren en hun ontwikkeling is minder gestimuleerd. Deze jongeren moeten (leren) ervaren dat begeleiders betrouwbaar zijn en niet alleen zeggen wat ze doen, maar ook doen wat ze zeggen.

Begeleiding

Net als bij het cognitief functioneren moet je als begeleider ook het niveau van sociaal functioneren van jongeren goed kennen. Dan kun je aansluiten bij wat zij aan ondersteuning nodig hebben in de omgang met anderen. Het helpt om je goed in te leven in de belevingswereld van jongeren, die past bij hun ontwikkelingsleeftijd (paragraaf 3.5).

De kenmerken van het sociaal functioneren van jongeren met een LVB worden hierna overzichtelijk weergegeven. In de tweede kolom staat wat dit concreet kan betekenen voor de ondersteuning door de begeleider.

Kenmerken van sociaal functioneren:	Accenten in de begeleiding:
<ul style="list-style-type: none"> ● zich moeilijk tot niet kunnen inleven in de situatie van een ander; ● moeite hebben met sociale vaardigheden; ● sociaal onhandig zijn; ● een sociale achterstandspositie hebben: o.a. door onveilige hechting en/of omdat van huis uit minder sociale vaardigheden zijn meegegeven/meegekregen; ● afhankelijk zijn van en trouw zijn aan belangrijke personen; ● sterk vasthouden aan de regels; ● een zwakke sociale verantwoordelijkheid hebben; ● moeite hebben om in groepsverband te functioneren. 	<ul style="list-style-type: none"> ● ondersteun de jongere bij het aangaan en onderhouden van (betekenisvolle) sociale contacten; ● stimuleer hem om mee te doen en betrokken te zijn bij de mensen in zijn eigen leefomgeving; ● ondersteun hem bij het aangaan en onderhouden van contacten met (belangrijke) personen in zijn leven; ● leg uit hoe sociale situaties in elkaar zitten; ● ondersteun de jongere om zich te (leren) verplaatsen in de ander en te ontdekken waarom die persoon iets zegt of doet; ● Blijf hem motiveren om sociale contacten aan te gaan en te onderhouden.

3.3 Omgaan met emoties en accenten in de begeleiding

De wijze waarop een jongere zijn eigen en andermans gevoelens kent, kan herkennen en begrijpt, bepaalt in hoeverre een jongere adequaat kan omgaan met zijn emoties en die van de ander. Jongeren met een LVB hebben moeite met het (her)kennen en begrijpen van emoties bij zichzelf en de ander. Ze hebben moeite om hun emoties adequaat te kunnen uiten en om adequaat op de ander te kunnen reageren. Ze kunnen zich minder goed beheersen. De emotionele ontwikkeling stagneert veelal op het niveau van een kind in de basisschoolleeftijd (De Beer, 2011). In hoeverre een jongere met een LVB kan (leren) omgaan met emoties is sterk individueel afhankelijk en heeft naast de mate van de LVB ook te maken met eventuele bijkomende problematiek en eerdere gebeurtenissen in het leven van de jongere.

Emoties (her)kennen bij de ander

Basisemoties, zoals boosheid, blijheid en verdriet, kunnen jongeren met een LVB bij anderen goed herkennen. Maar het is voor hen moeilijk om meer gecompliceerde emoties te onderscheiden, zoals gekwetst of verbaasd zijn. Om goed te kunnen reageren op de ander moeten jongeren de gevoelens bij een ander kunnen herkennen. Het komt bij jongeren met een LVB regelmatig voor dat een jongere de emotie van de ander in het sociale contact verkeerd inschat en daardoor niet goed op die ander reageert. Dan kan gemakkelijk een conflict ontstaan, omdat de ander zich niet begrepen voelt en boos wordt.

Emoties (her)kennen bij jezelf

Emoties, zoals geluk, vertrouwen en angst, voelen jongeren met een LVB wel degelijk, maar het is moeilijk voor hen om deze gevoelens bij zichzelf te herkennen en te benoemen of te verwoorden (De Beer, 2011). Om gevoelens bij jezelf te kunnen herkennen en er betekenis aan te kunnen geven moet je naar jezelf kunnen kijken en jezelf de vraag kunnen stellen: 'Wat voel ik nu precies?'. Daarvoor moet je op een bepaald abstractieniveau kunnen denken, maar zoals eerder gezegd zijn jongeren met een LVB cognitief beperkt in het verwoorden en abstraheren van zaken. Daardoor is het voor hen moeilijk om aan te geven hoe ze zich voelen; ze kunnen deze gevoelens moeilijk op een goede manier uiten. Jongeren moeten daarom ondersteund worden bij het leren herkennen en uiten van verschillende emoties. Bijvoorbeeld om te voorkomen dat ze uit frustratie steeds weer heel boos reageren en ruzie krijgen met anderen. Soms kan het volgen van therapie, zoals psychomotore therapie of cognitieve gedragstherapie, extra ondersteuning bieden.

De praktijk: Patricia, 15 jaar

Patricia kan heel boos worden. Voor haar ouders komt haar boosheid vaak uit de lucht vallen. Er lijkt aan de boosheid niets vooraf te gaan. Ze scheldt, tiert en smijt met deuren. Ze is dan niet meer aanspreekbaar. Haar ouders begrijpen er niets van en als ze aan Patricia vragen wat er aan de hand is, kan zij daar geen antwoord op geven; sterker nog ze wordt dan nog bozer.

Patricia gaat sinds kort wekelijks naar therapie om te leren omgaan met haar boosheid. Samen met de therapeut zoekt ze uit hoe het zit met haar gevoelens: wanneer voel je je oké, wanneer ben je geïrriteerd, chagrijnig, maar nog wel aanspreekbaar en wanneer ontplof je en word je heel erg boos, zo boos dat je niet meer kan luisteren? De therapeut maakt er een thermometer van: gevoelens van oké vallen onder groen, irritatie onder oranje en ontploffen is rood. Patricia pluist samen met de therapeut helemaal uit in welke situatie ze in groen, oranje of rood zit en wat er dan gebeurt. Hiervoor gebruiken ze concrete gebeurtenissen uit het dagelijks leven van Patricia. De therapeut helpt Patricia daarna om woorden te geven aan de gevoelens die een gebeurtenis bij haar oproept. Dit doet ze door bijvoorbeeld een aantal verschillende gevoelens aan Patricia voor te leggen: ben je dan een beetje boos, geïrriteerd, of al erg boos, kwaad? Patricia leert haar gevoelens op deze manier herkennen en er betekenis aan te geven.

De volgende stap is dat Patricia haar gevoelens in het dagelijks leven leert herkennen en weet wat ze er dan mee kan doen, door gebruik te maken van de thermometer die ze met de therapeut gemaakt heeft. Ze bespreken wat ze doet als ze op haar thermometer in oranje zit. Zo kan ze voorkomen dat ze in rood terecht komt en dus heel erg boos wordt en 'ontploft'. Ze spreken af dat zij, als ze in oranje zit, even naar haar kamer gaat. Haar kamer is een fijne plek om rustig te worden, heeft Patricia verteld. Zo kan ze voorkomen dat ze in rood komt, een uitbarsting krijgt en tegen haar ouders gaat schelden.

De therapeut heeft samen met Patricia aan haar ouders uitgelegd hoe zij Patricia kunnen helpen te voorkomen dat ze boos wordt, zodra ze merken dat Patricia in oranje zit en geïrriteerd of chagrijnig is.

Ze spreken af dat ze dan tegen haar zullen zeggen: "Stop maar even, ik zie nu dat je geïrriteerd bent. Ga maar even naar je kamer. Dan kun je straks weer verder gaan met waar je mee bezig bent."

Beperkte impulscontrole

Typerend voor jongeren met een LVB is dat ze heel direct reageren op wat de ander in hun omgeving doet of zegt. De jongere kan de aandring, de impuls, om snel tot actie over te gaan moeilijk inhouden. Hij kan zijn gedrag, na wat hij voelt, niet zelf sturen. Dit wordt ook wel beperkte impulscontrole genoemd (De Beer, 2011). Jongeren met een LVB reageren direct omdat ze niet anders hebben 'kunnen' leren. Tijdens hun ontwikkeling zijn zij niet in staat geweest om te ontdekken hoe ze op verschillende manieren goed met probleemsituaties om kunnen gaan en adequaat kunnen reageren. Daarom moeten zij in het dagelijks leven ondersteund worden bij 'eerst denken', vóór 'doen' of 'reageren'. De stop-denken-doe-methode kan daarbij als hulpmiddel voor zelfregulering gebruikt worden.

Sociaal en emotioneel functioneren

Jongeren met een LVB ervaren vaak moeilijkheden bij het omgaan met emoties. Dat heeft ook consequenties voor de omgang met leeftijdgenoten en volwassenen. Sociaal en emotioneel functioneren zijn nauw met elkaar verweven. Jongeren met een LVB vallen daardoor gemakkelijk buiten de boot, terwijl ze er ook graag bij willen horen. Ze willen geaccepteerd worden en het gevoel hebben iets te kunnen. Vaak zien we bij het sociaal-emotioneel functioneren van jongeren met een LVB een grotere achterstand, dan bij het cognitief functioneren. Praktische vaardigheden zijn vaak beter ontwikkeld dan de vaardigheden op sociaal-emotioneel vlak.

Sociaal-emotionele vaardigheden die pas op latere leeftijd verder tot ontwikkeling komen, zoals inlevingsvermogen, geweten en seksualiteit, blijven bij jongeren met een LVB achter. Deze vaardigheden zijn daardoor minder goed ontwikkeld (De Beer, 2011). Ze kunnen zich moeilijk voorstellen hoe een ander zich voelt, waardoor ze zich ongewenst of ongepast kunnen gedragen. Ze snappen minder goed wat goed en fout is. Omdat hun vaardigheden op het gebied van seksualiteit minder goed ontwikkeld zijn, lopen ze er in hun adolescentie tegenaan dat ze bijvoorbeeld niet goed om kunnen gaan met het 'spel' van verliefd zijn.

Begeleiding

Als begeleider moet je ook het niveau van emotioneel functioneren van de jongere goed kennen.

Zo kun je de ondersteuning bieden, die een jongere met een LVB nodig heeft, bij het uiten van zijn emoties en in de omgang met anderen. Net als bij het sociaal functioneren, kan het helpen om je goed in te leven in de belevingswereld van de jongere, passend bij zijn ontwikkelingsleeftijd (hoofdstuk 4).

De kenmerken van emotioneel functioneren van jongeren met een LVB worden hieronder overzichtelijk weergegeven. In de kolom daarnaast staat wat dit concreet kan betekenen voor de ondersteuning door de begeleider.

Kenmerken van emotioneel functioneren:	Accenten in de begeleiding:
<ul style="list-style-type: none"> ● de wens om sociaal geaccepteerd en competent te zijn; ● problemen met agressieregulatie; ● relatief veel emotionele en gedragsproblemen; ● zwart-wit denken (iets is goed of fout bijvoorbeeld); ● humor wordt slecht begrepen en kan onzeker maken.	<ul style="list-style-type: none"> ● Ga in gesprek (dialogoog), en bespreek hoe dingen beleefd, gezien en/of begrepen worden; ● Vergroot het zelfvertrouwen, door aansporing en complimenten te geven. ● Geef het vertrouwen om vaardigheden toe te passen; ● Bied ondersteuning bij het uiten van boosheid en frustratie.

3.4 Persoonlijkheid en accenten in de begeleiding

Je kunt een aantal essentiële kenmerken onderscheiden bij mensen met een LVB die het gevolg zijn van de ontwikkelingen op cognitief en sociaal-emotioneel gebied. Deze ontwikkelingen staan namelijk niet los van elkaar, maar beïnvloeden elkaar en komen tot uiting in een aantal persoonlijke eigenschappen die kenmerkend zijn voor jongeren met een LVB. Deze eigenschappen bepalen de manier waarop mensen met een LVB in verschillende situaties zullen reageren, de manier waarop zij denken en waardoor zij gemotiveerd zullen worden (De Beer, 2011). Deze kenmerken maken duidelijk waarin jongeren met een LVB zich onderscheiden van jongeren zonder een LVB. Ze maken ook duidelijk welke accenten begeleiders in hun ondersteuning aan jongeren met een LVB moeten leggen om hun ontwikkeling zo goed mogelijk te stimuleren. Het is belangrijk om rekening te houden met het feit dat niet alle jongeren in dezelfde mate problemen ervaren of last hebben van die problemen (Douma et al., 2012). Elke jongere heeft zijn eigen behoefte aan begeleiding in het dagelijks leven.

Laag of negatief zelfbeeld

Jongeren met een LVB doen in hun leven vaak faalervaringen op en ervaren regelmatig dat ze er niet bij horen. Door de negatieve ervaringen die ze daardoor opdoen bouwen ze weinig zelfvertrouwen op. De jongeren zijn vaak onzeker en denken dat ze iets niet kunnen. Daardoor ontwikkelen zij een laag of negatief zelfbeeld. Het gevolg hiervan is dat ze uit ervaring minder succes van zichzelf verwachten en sneller opgeven.

Dit negatieve zelfbeeld is niet altijd zichtbaar voor buitenstaanders, omdat de jongeren dit vaak goed kunnen verbloemen door 'grootspraak' te gebruiken of een stoere houding aan te nemen (Douma, 2012).

Zwakke identiteit

Jongeren met een LVB ontwikkelen door dit negatieve zelfbeeld en hun beperkte zelfvertrouwen een zwakke identiteit en blijven afhankelijk van wat anderen van hen vinden. Ze doen hun best om te voldoen aan de verwachtingen van de ander en ze hebben een sterke behoefte om bevestiging te krijgen van de ander. Ze gaan gemakkelijk mee in gedrag van anderen, ook als dat negatief gedrag is. Ze zijn dus gemakkelijk beïnvloedbaar.

Beperkte zelfreflectie

Tegelijkertijd overschatten ze regelmatig hun eigen mogelijkheden. Dat komt omdat ze onvoldoende in staat zijn om naar het eigen handelen in een situatie te kijken; naar de wijze waarop ze reageren en hoe dat voelt. Er is sprake van een beperkt vermogen tot zelfreflectie. Ze kunnen daardoor ook irrealistische verwachtingen hebben, bijvoorbeeld over hun toekomst.

De praktijk: Marco en Nienke

Aan Marco en Nienke wordt de vraag gesteld: Wat voor soort werk wil je later gaan doen en waar en hoe denk je later te gaan wonen?

Marco, 14 jaar: 'Ik wil later in een villa wonen met een zwembad, met een vrouw en 2 kinderen. Ik wil politieagent worden.'

Nienke, 16 jaar: 'Ik wil in een klas juf worden en zorgen voor kinderen. Ik wil in Hilversum wonen in een villa met een BMW.'

Egocentrische beleving

Er is bij de jongeren met een LVB vaak sprake van een egocentrische beleving. De jongeren missen het vermogen om zich in een ander te verplaatsen. Hierdoor stellen zij hun eigen visie en belangen centraal en gaan ze er vaak van uit dat wat zij vinden ook de visie van de ander is.

Zwakke gewetensontwikkeling

De gewetensontwikkeling is zwak. De gewetensontwikkeling verloopt niet alleen langzamer bij kinderen met een LVB, maar ook het laatste stadium van 'het volledig uitgerijpte geweten' wordt niet gehaald. Hierdoor is het besef van wat goed en kwaad is minder ontwikkeld. Het is voor de jongeren daarom moeilijk om te leren wat goed en kwaad is en om te begrijpen dat ze iets gedaan hebben wat niet juist is. En omdat ze zich minder goed kunnen verplaatsen in een ander en minder invoelend vermogen hebben, is het leren wat goed en fout is nog moeilijker.

Zwak moreel redeneervermogen

Jongeren met een LVB hebben een zwak vermogen om moreel te kunnen redeneren. De jongeren hebben zich waarden en normen minder goed eigen kunnen maken. Zij kunnen in situaties moeilijker bedenken hoe het hoort, waardoor zij zich regelmatig, in de ogen van de ander, ongepast gedragen.

Zwakke impulscontrole

Er is sprake van een zwakke impulscontrole bij de jongeren. Ze beheersen veel minder vaardigheden om hun behoeftes en impulsen te beheersen en in goede banen te leiden en daardoor dus ook om hun behoeftebevrediging uit te stellen. Hierdoor reageren zij vaker impulsief en moet iets 'nu!' gebeuren.

Gebrekkige zelfsturing

Als gevolg van hun beperkte ontwikkeling blijven de jongeren in bepaalde mate afhankelijk van de steun en sturing van anderen, zogenaamde externe sturing. Ze hebben moeite met het plannen van activiteiten; moeite om wat eerder gebeurd is terug te halen, te bekijken wat ze daaruit geleerd hebben en het vervolgens in een volgende situatie te gebruiken. Ze hebben ook moeite om zich in te leven in de ander en kunnen niet leren van iets dat zich een keer heeft voorgedaan. Het is voor hen moeilijk om te kijken wat er gebeurd is en hoe het de volgende keer anders kan. Ze missen de mogelijkheid om te reflecteren. Hierdoor zullen ze als ze volwassen zijn niet volledig in staat zijn om zelf sturing te geven aan hun (dagelijks) leven.

De praktijk: Soraya, 18 jaar

Het is voor Soraya moeilijk om overzicht te houden over wat er in een week gaat komen:

Ze had een afspraak bij de tandarts maar is niet op komen dagen. Ze is uit school met een vriendin meegegaan naar de stad. Ze wist niet meer dat op die dinsdagmiddag de controleafspraak bij de tandarts was, ook al had zij deze afspraak 4 weken geleden zelf nog gemaakt. Het is haar al vaker overkomen dat ze een afspraak vergat. Ze heeft met haar begeleider afgesproken dat ze een agenda gaat kopen en dat ze samen afspraken gaan invullen. Elke zondagavond bekijken ze wat er in de agenda voor die week staat en elke avond kijken ze samen nog even welke afspraak ze de volgende dag heeft. Dit zal haar helpen om afspraken niet meer te vergeten.

Beperkte groei naar autonomie

Bij de jongeren met een LVB is sprake van beperkte groei naar autonomie. Ze zullen niet volledig zelfstandig en onafhankelijk van anderen worden. En omdat ze ook weinig zelfvertrouwen hebben opgebouwd in wat ze zelf kunnen, blijven ze om goed te kunnen functioneren in bepaalde mate afhankelijk van steun uit hun omgeving. De mate waarin een jongere op bepaalde terreinen afhankelijk blijft, is echter per individu verschillend.

De kenmerken van de persoonlijkheid van jongeren met een LVB worden in onderstaand overzicht weergegeven met daarop volgend accenten waaraan je in jouw begeleiding aandacht kunt besteden:

Kenmerken van de persoonlijkheid:	Accenten in de begeleiding:
<ul style="list-style-type: none"> ● Qua ego afhankelijk van anderen; ● beperkte groei naar autonomie; ● laag zelfbeeld, maar soms wel in combinatie met het nastreven van hoge doelen voor zichzelf; ● gericht op ondersteuning door volwassenen; ● moeite om zonder hulp het dagelijks leven vanuit zichzelf vorm te geven (gebrekkige zelfsturing); ● zwakke eigenheid en ik-identiteit; ● egocentrische beleving; ● gebrek aan reflectievermogen; ● zwak moreel redeneervermogen; ● zwakke gewetensontwikkeling; ● zwakke impulscontrole ● onvermogen tot uitstel van behoeftebevrediging.	<ul style="list-style-type: none"> ● zelf laten doen versus beschermen; ● verantwoorde oefenruimte bieden; ● controle eerst overnemen, dan geleidelijk teruggeven; ● duidelijke en consequente aanpak; ● begeleiden om de eigen beperking blijvend te kunnen accepteren; ● inzicht geven in eigen kunnen.

4 Ontwikkelingsleeftijden

In het voorgaande hoofdstuk hebben we beschreven wat de consequenties zijn van het hebben van een LVB voor het functioneren in het dagelijks leven. Hoewel meer kennis op dat gebied je helpt om de jongere beter te begrijpen blijft het toch nog lastig om hiermee het niveau van functioneren van de jongere te bepalen. Ga je daarbij alleen af op jouw eerste indrukken, dan kun je er aardig naast zitten. We hebben namelijk geconstateerd dat de jongeren goed kunnen verbloemen dat ze dingen niet begrijpen en aan hun uiterlijk kun je vaak niets zien. De jongeren komen vaak over als iedere andere puber. Maar wanneer je naar de ontwikkelingsleeftijd van de jongere kijkt kun je veel beter inschatten op welk niveau de jongere functioneert. Dat komt omdat kalenderleeftijd en ontwikkelingsleeftijd uit de pas lopen met elkaar. Dat wil zeggen dat de jongere op een lager niveau functioneert dan je als begeleider zou verwachten als je kijkt naar de kalenderleeftijd van de jongere. Dus als je weet dat een 15-jarige jongere met een LVB functioneert op een ontwikkelingsleeftijd van een 8-jarige kun je je beter inleven in wat de jongere aan ondersteuning van je nodig heeft. De puber-jongere doet misschien wel alsof hij al aardig zelfstandig is en met leeftijdgenoten op pad kan, maar als begeleider weet je dat hij nog de nodige toezicht en nabijheid van je nodig heeft. Hoewel jongeren met een LVB in hun functioneren jonger zijn dan hun leeftijdgenoten zonder een LVB, is het belangrijk je te blijven realiseren dat zij ook pubers zijn met de interesses en behoeften die bij de adolescentieperiode horen.

Isaac, 15 jaar

Isaac is een echte puber van 15 jaar. Zijn houding is slungelig. Hij heeft net een groeispurt gehad en zijn armen en benen zijn in verhouding te lang met de rest van zijn lijf. Hij heeft flink wat puisten in zijn gezicht waar hij aardig van baalt. Elke ochtend staat hij uitgebreid voor de spiegel om er zo goed mogelijk uit te zien. Hij doet zorgvuldig gel in zijn haar en trekt zijn kleding recht, alles precies op zijn plek. Hij houdt van rapmuziek en van voetballen. Messi is zijn idool. Hij heeft sinds kort verkering.

Dus om je goed in te kunnen leven in de jongere kan het je helpen om de ontwikkelingsleeftijd van de jongere te kennen en de ondersteuning die daarbij past. Je kunt daarmee ook voorkomen dat je de jongere overvraagt. Vooral wanneer je weet welke ontwikkelingsleeftijd bij het sociaal-emotioneel functioneren van de jongere hoort, kan je je beter een voorstelling maken van de belevingswereld en de manier van denken van een jongere (Vugts-de Groot, 2012).

Zjarmin, 15 jaar

Zjarmin is een echte puber van 15 jaar. Hij heeft een slungelige houding en puisten in zijn gezicht. Zijn uiterlijk is belangrijk voor hem. Hij luistert graag naar muziek en hij houdt van voetballen. Hij heeft sinds kort verkering. Ondanks het feit dat Zjarmin er leuk uitziet en meisjes regelmatig verliefd op hem worden, laten zijn leeftijdgenoten hem vaak vallen wanneer ze Zjarmin wat beter leren kennen. Hij zegt in hun ogen vaak domme dingen en doet kinderachtig. Als ze met z'n allen op pad gaan moeten ze altijd doen wat Zjarmin wil en als ze daar wat van zeggen wordt hij snel boos.

Zjarmin is een jongen met een LVB. Uit een diagnostisch onderzoek komt naar voren dat Zjarmin op sociaal-cognitief niveau functioneert op een leeftijd van rond de 10 jaar. Hij is in staat om zich enigszins te verplaatsen in de ander en om verschillende emoties te herkennen en te benoemen. Hierbij valt wel op dat Zjarmin de neiging heeft om egocentrisch te redeneren. Dit sluit aan bij zijn ego-ontwikkeling, waarbij hij zich in het impulsieve stadium bevindt. Dit wordt meestal gezien bij kinderen tussen 7 en 8 jaar. Kenmerkend in dit stadium is dat emoties of motieven eenvoudig en zwart of wit zijn. Je bent blij of boos, iets is leuk of niet leuk, iemand is aardig of onaardig.

Het denken vanuit ontwikkelingsleeftijden betekent niet dat je de jongere als persoon ook ziet als een kind van een vergelijkbaar ontwikkelingsniveau. Hij functioneert als bijvoorbeeld een 7-jarige maar hij is geen kind van 7. Bovendien is niet elke jongere met een bepaald ontwikkelingsniveau hetzelfde, net zomin als elk kind van 7 hetzelfde is. Je moet dus altijd blijven kijken naar wat de individuele jongere aan begeleiding nodig heeft.

Pascal is een jongere met een LVB van 16 jaar die sociaal-emotioneel functioneert op de leeftijd van een 7-jarige. Zijn begeleider houdt rekening met het feit dat Pascal in zijn belevingswereld een niveau heeft van een 7-jarige en past de inhoud van zijn boodschap hierop aan. Maar in de manier waarop hij die boodschap brengt, sluit hij aan bij een puber van 16 jaar. Hij gebruikt bijvoorbeeld bij het overbrengen van zijn boodschap korte zinnen en geen moeilijke woorden, maar zijn toon wordt niet kinderachtig. En als visuele ondersteuning van zijn boodschap gebruikt hij geen kinderachtige plaatjes, maar pictogrammen die aansluiten bij de belevingswereld van een puber. Zo blijft hij respectvol naar Pascal.

Kennis

Het ontwikkelingsniveau van jongeren met een LVB wordt over het algemeen geschat op dat van een 7- tot 11-jarige, de leeftijdscategorie van basisschoolkinderen (Boertjes & Lever, 2006). Maar jongeren met een LVB functioneren sociaal-emotioneel vaak op een lager leeftijdsniveau dan hun verstandelijke ontwikkelingsniveau. Dat komt omdat de sociaal-emotionele ontwikkeling vaak een achterstand heeft op de cognitieve ontwikkeling (paragraaf 3.3). Hun sociaal-emotionele ontwikkeling kan zich dan op kleuterniveau (3-6 jaar) bevinden. De behoefte aan ondersteuning op het sociaal-emotionele niveau van een jongere komt in dat geval niet overeen met die op het verstandelijk niveau. Op sociaal-emotioneel niveau zul je als begeleider meer nabijheid en ondersteuning moeten bieden, bijvoorbeeld bij het reguleren van emoties en impulsen, dan verondersteld wordt bij een ontwikkelingsniveau van een 7- tot 11-jarige.

In het volgende kader staan twee informatiebronnen om je te kunnen inleven in de ontwikkelingsleeftijd van de jongeren met een LVB.

Kennis over de ontwikkeling

PI Research (2008) biedt een mooi overzicht van de ontwikkeling van het kind van 0 tot 18 jaar in http://www.jeugdzorg-en-nu.nl/indi/Handboek_Delta.pdf, pagina 143-153.

Werken met ontwikkelingsleeftijden

Vugts-De Groot (2012) heeft in haar boek 'Werken met ontwikkelingsleeftijden. Afstemmen op mensen met een verstandelijke beperking' deze ontwikkelingsbenadering op een praktische en begrijpelijke manier uitgewerkt en toegelicht.

Zij heeft haar beschrijving van de verschillende ontwikkelingsfasen hoofdzakelijk gebaseerd op Kohnstamm (2002) en Verhulst (2008). Voor de bijbehorende begeleidingsstijl heeft zij zich laten inspireren op de basale behoeften per ontwikkelingsniveau zoals in Došen (2005) en Mevissen (2005).

Een geïntegreerde aanpak

Het is duidelijk dat de begeleider van jongeren met een LVB kennis over de kalenderleeftijd of adolescentie, het niveau van functioneren en de ontwikkelingsleeftijd van de jongere moet integreren in één aanpak.

Dat betekent dat je goed op de hoogte moet zijn van het niveau van functioneren van de individuele jongere op cognitief en sociaal-emotioneel gebied en de manier waarop de jongere zich in situaties in het dagelijks leven weet aan te passen; zijn (sociaal)aanpassingsvermogen. En je moet je goed kunnen inleven in wat het functioneren, qua ontwikkelingsleeftijd betreft, betekent voor het dagelijks functioneren van de jongere. Door op de hoogte te zijn van de betekenis van de puberteit voor de jongere kun je in je ondersteuning aansluiten bij de behoeften, maar ook dilemma's, die ontstaan in deze leeftijdsperiode (paragraaf 1.2). Het vormgeven van goede afstemming is dus niet eenvoudig en vraagt om kennis en veel inzet van begeleiders (Vugts-De Groot, 2012).

5 Vormgeven van de (pedagogische) relatie

Eerder hebben we beschreven wat de kenmerken zijn van het hebben van een LVB en waar de begeleider zijn ondersteuning op richt. De begeleider geeft die ondersteuning vorm in het contact met zijn jongere(n). Zowel de manier waarop de begeleider de jongere(n) in het contact benadert, als de manier waarop hij met de jongere(n) communiceert, is daarbij van belang. Onderzoek heeft aangetoond dat de wijze waarop de begeleider met de jongere omgaat en communiceert van invloed is op de ontwikkeling van de jongere en op het al dan niet voortduren van gedragsproblemen (Willems & Embregts, 2011). Maar ook de jongeren zelf geven aan dat zij de relatie met hun begeleider belangrijk vinden (Moonen, 2006). In dit hoofdstuk richten we ons op de relatie met de jongeren.

John (16 jaar) antwoordt in het interview op de vraag 'Wat is een goede begeleider?'

'Als je gewoon een goede begeleider bent, die weet wie je bent, die goed met je om kan gaan, die je aardig vindt en waar je van leert. Je kan wel allemaal dingen bedenken, maar wij moeten het ook wel willen en doen.'

Samenwerkingsrelatie

Het gaat er dus om dat de begeleider de relatie met zijn jongere zodanig vormgeeft dat hij de jongere ondersteunt en uitdaagt om zaken zelfstandig te leren oppakken. De begeleider gaat daarom een samenwerkingsrelatie met de jongere aan en staat open voor inbreng vanuit de jongere. De begeleider streeft ernaar de ontwikkeling, de belangen, het persoonlijk welzijn en het algemene individuele functioneren van de jongere te bevorderen. De ondersteuning is waardevol wanneer de jongere de adviezen en suggesties ter harte neemt. Wanneer de begeleider niet in overleg gaat met de jongere maar invloed probeert uit te oefenen door te overtuigen en te confronteren werkt dat averechts en dat vermindert de kans op vergroting van eigen autonomie bij de jongere (Van Diggelen & Truyens, 2011).

Passende bejegening

De basis voor het vormgeven van een uitdagende relatie is het creëren van veiligheid en vertrouwen (Pauly & Groenen, 2010). Het opbouwen van een relatie en vertrouwensband, met daarbinnen een passende manier van omgaan met de jongere, is van essentieel belang. In de bejegening zal de begeleider onder andere zichzelf moeten zijn, eerlijk, integer en consequent, zich niet aangevallen moeten voelen en kunnen vergeven en de jongere moeten accepteren en respecteren als persoon (Douma, 2011). Deze manier van presenteren geeft de begeleider in relatie met de jongere de hele dag door vorm. Hij heeft, om de jongere met een LVB op passende wijze te kunnen benaderen, kennis nodig van de betekenis van het hebben van een LVB en hij moet deze kennis kunnen vertalen naar praktisch handelen. Hij beheerst daarvoor specifieke vaardigheden in pedagogisch, affectief en/of intellectueel opzicht (Boertjes & Lever, 2006).

In onderstaand kader kun je zien wat belangrijke houdingsaspecten zijn die je als begeleider vormgeeft in de relatie met de jongere met een LVB.

Dynamisch proces

Het vormgeven van een uitdagende relatie, met een passende bejegening, is een dynamisch proces dat steeds weer veranderd en bijgesteld moet worden. De jongere is in ontwikkeling en als begeleider moet je je daarom voortdurend bewust zijn welke ondersteuning de jongere nodig heeft en hoe je die ondersteuningsbehoefte vorm geeft. Reflecteer regelmatig op je eigen handelen en stuur je handelen bij waar nodig. Op die manier kun je de ontwikkeling van de jongere blijven stimuleren, zonder hem te overvragen of te veel te beschermen. En stem je benaderingswijze af op zowel het cognitief niveau, als het sociaal-emotionele functioneren van de jongere. Je kunt hem nog beter begrijpen door zijn ontwikkelingsleeftijd te kennen, zodat je jezelf goed kunt inleven in zijn belevingswereld (paragraaf 3.5).

Houding

Onderzoek heeft aangetoond dat begeleidingsgedrag contraproductief en zelfs versterkend kan werken op probleemgedrag (Willems & Embregts, 2011). Wanneer een jongere probleemgedrag vertoont kijk je dus niet alleen naar wat de jongere zelf deed, maar ook naar hoe je hem hebt benaderd en wat daarvan van invloed is geweest op het gedrag van de jongere. En wanneer de begeleider zich bewust is van de factoren in zijn eigen gedrag, die stimulerend bij de jongere werken, kan hij deze in de omgang met de jongere vasthouden. Dan is hij in staat de groei

naar autonomie van de jongere te stimuleren. De houding van de begeleider is daarbij zowel sturend als empathisch, zowel directief als dialogisch (Boertjes & Lever, 2006). De accenten waarmee begeleiders bij het vormgeven van de (pedagogische) relatie en in hun houding rekening kunnen houden, zijn in onderstaand overzicht op een rij gezet.

Accenten in het vormgeven van de (pedagogische) relatie

- bied de jongere onvoorwaardelijke steun;
- ben er letterlijk en figuurlijk voor hem;
- ben voorspelbaar en betrouwbaar, door je aan afspraken te houden, te zeggen wat je doet en te doen wat je zegt;
- ben duidelijk in wat regels en afspraken zijn;
- maak (voldoende) tijd vrij voor persoonlijk contact met hem;
- toon oprechte belangstelling, luister goed naar hem en neem hem serieus;
- heb oog en erken behoeften en neem die serieus;
- ga uit van datgene wat voor hem daadwerkelijk mogelijk is;
- ben een voorbeeld/rolmodel voor hem, wees oprecht en eerlijk;
- zit niet te dicht op hem maar blijf ook niet te veel op afstand;
- geef hem positieve aandacht en complimenten;
- richt je op wat hij goed doet en niet op wat hij niet goed doet;
- bied hem goede alternatieven bieden voor gedrag dat niet goed/ongewenst is;
- verplaats je in hem, zodat je je realiseert welke impact jouw houding en bejegening- en communicatiewijze op hem heeft;
- laat hem voelen dat hij als persoon geaccepteerd wordt;
- neem (accepteer) hem zoals hij is en bespreek samen met hem wat hij doet en waarom hij dat zo doet, door vragen te stellen en door te vragen;
- spreek hem bij inadequaat of probleemgedrag op een neutrale wijze op zijn gedrag aan. Hij moet niet het gevoel krijgen dat hij als persoon wordt afgewezen;
- voel je niet persoonlijk aangevallen als hij iets niet goed doet en geef hem een nieuwe kans om het wel goed te kunnen doen ('een nieuwe dag biedt nieuwe kansen');
- ben je bewust van je eigen houding naar hem toe;
- kijk kritisch hoe jij hem benadert en ondersteunt en stuur bij wat niet goed werkt (zelfreflectie);
- bied ruimte zodat hij zijn eigen keuzes kan maken;
- bied hem gepaste en realistische ruimte om te kunnen experimenteren en leren, aansluitend bij zijn (ontwikkelings)leeftijd.

6 Communicatie op maat

In dit hoofdstuk leggen we uit wat communicatie inhoudt. We geven aan op welke manier je dit in gesprek met de jongere met een LVB goed kunt vormgeven en waarom dat belangrijk is. Aan het eind worden concrete tips om succesvol te kunnen communiceren met jongeren met een LVB op een rij gezet.

De praktijk: Roy, 17 jaar

Roy vult vakken bij een supermarkt. Hij heeft een persoonlijke begeleider die hem helpt. Elke ochtend bespreken ze welk vak hij vult en hoe hij de producten er precies in moet zetten. Alles staat ook nog op papier uitgelegd en is met foto's verduidelijkt. Roy mag er zo lang over doen als hij nodig heeft. Er is geen druk omdat hij zijn taak niet in een bepaalde tijd gedaan moet hebben. Regelmatig komt de begeleider even langs om te kijken hoe het gaat. Hij geeft concrete aanwijzingen waar het beter kan en complimenten voor wat goed gaat. Roy geniet zichtbaar van zijn baan bij de supermarkt en gaat elke dag trots van zijn werk naar huis.

Communiceren gebeurt altijd en overal. Mensen hebben communicatie nodig om contact met elkaar te kunnen maken en onderhouden; het is een sociale basisbehoefte. Communicatie is het overbrengen van een bepaalde boodschap op iemand anders. Die boodschap bevat informatie die bestaat uit gedachten, gevoelens en/of gedrag. Eigenlijk communiceert iemand altijd, ook als hij niets zegt. Hij communiceert om gedachten en gevoelens naar een ander te uiten. Dit kan op twee manieren: verbaal door de boodschap in woorden te vatten en non-verbaal door met lichaamstaal te laten zien wat je vindt, voelt of denkt. Het is belangrijk dat communicatie tussen mensen goed verloopt, dan kan de zender de boodschap goed overbrengen en de ontvanger de boodschap goed ontvangen en adequaat reageren. Communicatie maakt het mogelijk om keuzes te maken en erkenning te krijgen. De mens heeft dus communicatie nodig om contact te maken met andere mensen en om relaties aan te gaan en vorm te geven. Kortom: communicatie is nodig om deel te kunnen nemen aan de samenleving.

Communiceren met jongeren met een LVB

Een boodschap goed overbrengen, verwoorden wat je vindt of voelt en begrijpen wat de ander bedoelt te zeggen, is voor jongeren met een LVB niet vanzelfsprekend. Zij begrijpen over het algemeen minder van wat er gezegd of geschreven wordt. Taal als communicatievorm is voor hen vaak te moeilijk. Ze hebben moeite om meerdere boodschappen tegelijkertijd op te nemen en ze hebben de tijd nodig om de informatie die ze krijgen te verwerken. En bij het waarnemen van informatie letten ze vaak meer op wat er letterlijk gezegd wordt en op het negatieve in een boodschap. De jongeren zijn minder gevoelig voor wat er tussen de regels door bedoeld wordt met een boodschap. Ook vinden jongeren met een LVB het moeilijk om zich in te leven in een ander en om emoties bij de ander te herkennen, of eigen emoties onder woorden te brengen. Ze hebben moeite om de intentie van het gedrag van een ander te begrijpen. Er kan hierdoor veel misgaan in het begrijpen en begrepen worden bij communicatie met jongeren met LVB. Het risico dat zij overvraagd worden is daardoor groot.

Goede communicatie

Het is de bedoeling dat de begeleider de jongere helpt om duidelijk te kunnen maken wat hij denkt en voelt en om de boodschap van de ander goed te kunnen begrijpen. De begeleider stelt de jongere in staat om zich te kunnen laten zien zoals de jongere dat wenst. De begeleider zal daarom miscommunicatie en daardoor vervelende situaties en problemen zoveel mogelijk proberen te voorkomen. Zoals een jongere die op school de instructie niet goed heeft begrepen, zijn klasgenoot daarna van het werk houdt en vervolgens door de leerkracht uit het lokaal wordt gestuurd vanwege kliergedrag.

Er is een aantal aspecten in de communicatie waarmee begeleiders rekening moeten houden (De Beer, 2011)³:

● Taal

Het taalbegrip bij jongeren met een LVB is beperkt.

De jongere kan moeilijk onder woorden brengen wat hij bedoelt. En hij wordt regelmatig niet door de ander

³ Deze aspecten zijn gebaseerd op het TOPOI-model en zijn door De Beer (2011) uitgewerkt in relatie tot een licht verstandelijke beperking. Het is een model voor interculturele gespreksvoering. TOPOI staat voor: Taal, Ordening, Personen, Organisatie en Inzet.

begrepen. Maar er is ook vaak een groot verschil tussen het niveau van taalgebruik en taalbegrip. De jongere gebruikt dan woorden waardoor het lijkt dat hij zaken begrijpt, terwijl dat niet zo is. De begeleider houdt in de communicatie met de jongere daar altijd rekening mee.

Jongeren met een LVB kunnen emoties moeilijk onder woorden brengen. Ze kunnen zich daardoor fysiek gaan uiten door te gaan huilen of ergens mee te gaan gooien of te gaan schelden. Er kan gemakkelijk miscommunicatie ontstaan wanneer de begeleider deze fysieke manier van uiten van emoties niet als onmacht of onkunde bij de jongere ziet. Het risico bestaat dan dat de begeleider niet adequaat reageert en de jongere bijvoorbeeld nog bozer wordt en er een stevig conflict ontstaat.

● **Betekenis geven aan de werkelijkheid:**

Iedereen neemt de werkelijkheid op zijn manier waar en geeft er betekenis aan. Wat de een ziet, kan de ander op een heel andere manier zien. Wat een mooi vindt, kan de ander juist lelijk vinden, wat de een leuk vindt, vindt de ander stom, wat de een gewend is in de omgang en prettig vindt, doet de ander juist graag op een andere manier. In de omgang met jongeren met een LVB is het belangrijk dat de begeleider te weten komt hoe de jongere de werkelijkheid ziet. Alleen dan kan de begeleider het gedrag van de jongere echt goed begrijpen. De begeleider moet dus voorkomen dat hij vanuit zijn eigen perspectief denkt te weten hoe de jongere de werkelijkheid ziet. De praktijk wijst vaak uit dat het sterk van elkaar kan verschillen hoe de begeleider en de jongere de werkelijkheid zien en beleven.

De praktijk: Michel, 16 jaar, woont in een behandelgroep

De afspraak is dat Michel om 12.00 uur naar huis gaat, naar zijn moeder. De avond voor zijn vertrek zegt zijn moeder tegen hem dat zij overdag nog iets met zijn zusje moet doen en pas om 15.00 uur thuis is. De begeleiders van de groep zijn hier niet van op de hoogte gebracht. Zij rekenen erop dat Michel volgens afspraak om 12.00 uur weggaat, zodat de groep hierna dicht kan voor een weekendsluiting.

De volgende dag klopt de begeleider om 11.00 uur op Michels deur om te horen of hij al wakker is en zegt dat hij zich klaar moet maken om naar huis te gaan. De begeleider doet daarbij Michiels kamerdeur niet open. Na een half uur vraagt de begeleider door de deur aan Michel of hij al bijna klaar is om te gaan. Michel antwoordt bevestigend. Maar na nog een half uur is Michel nog steeds niet beneden. De begeleider gaat weer naar Michiels kamer en komt, na toestemming van Michel, nu zijn kamer binnen. Michel ligt nog in zijn pyjama in bed. De begeleider zegt dat Michiel nu echt moet opschieten, om op tijd weg te gaan. Michel wordt boos. Hij duwt de begeleider uit zijn kamer en zet zijn kledingkast voor de deur. De begeleider is vervolgens 2 uur bezig om Michel te bewegen zijn kast voor de deur weg te halen. De begeleider zegt dat hij een afspraak heeft en moet vertrekken. Om 15.00 uur komt Michel uiteindelijk aangekleed naar beneden en vertrekt rustig naar zijn moeder.

De begeleider bespreekt op een later moment met Michel wat er gebeurde. Michel kan dan vertellen dat hij om 15.00 uur wegging, omdat zijn moeder dan pas thuis zou zijn. Het bleek dat Michel dit niet op die ochtend zelf kon vertellen. Hij kon toen zelf niet verwoorden dat de afspraak was veranderd, omdat de begeleider steeds alleen op zijn deur klopte en niet de tijd en ruimte nam om Michel te vragen waarom hij nog in zijn pyjama in bed lag. Omdat Michel een jongen is die moeilijk voor zichzelf kan opkomen en moeilijk zijn eigen mening kan geven ontstond een conflict. De begeleider hield er onvoldoende rekening mee dat Michel ruimte nodig heeft om te kunnen uitleggen waarom hij niet op tijd klaar was voor vertrek.

● **Recht doen aan de jongere als persoon:**

Jongeren met een LVB hebben vaak een negatief zelfbeeld doordat ze jarenlang negatieve ervaringen opgedaan hebben. Maar ook anderen denken vaak dat deze jongeren niet veel weten en kunnen. Houd als begeleider in gesprek met de jongere rekening met zijn beperkingen, maar leg niet alles uit en verklaar niet alles vanuit het beeld van die beperking. Je loopt dan namelijk het risico de jongere te ondervragen. Zoals al eerder gezegd is, is een jongere met een LVB meer dan alleen zijn beperking!

● **Ondersteuning binnen de context:**

Communicatie vindt in verschillende contexten plaats in het dagelijks leven; op de woonplek, op school, op het werk en in de vrije tijd. Elke context kent zijn eigen werkelijkheid, jargon en betekenissen. Jongeren met een LVB hebben daar steeds mee te dealen, wat niet eenvoudig voor ze is. 'Doe normaal' betekent in de behandelgroep iets anders dan op de sportschool. Omdat jongeren met een LVB langdurige behoefte aan ondersteuning in verschillende maatschappelijke contexten nodig hebben, betekent dit dat de begeleider hier in de communicatie rekening mee moet houden.

● **Erkenning:**

In de communicatie is het van belang dat de ander zich gehoord en begrepen voelt en daarmee het gevoel krijgt dat hij er mag zijn en erbij hoort. Laat daarom blijken dat je ziet dat een jongere zijn best doet, ook als hem iets niet lukt, omdat hij de benodigde vaardigheden niet heeft.

Wanneer de ander zich niet erkend voelt, kan dat leiden tot verwarring, onzekerheid of boosheid. Het is belangrijk om in communicatie met een jongere met een LVB aandacht te hebben voor die behoefte aan erkenning. Laat hem merken dat je ziet wat zijn inzet is.

De praktijk: Tamanisha, 16 jaar

Tamanisha maakt zelf haar maaltijd klaar. Ze heeft macaroni met alleen kaas gemaakt, terwijl de begeleider eerder al heeft uitgelegd wat de basis ingrediënten zijn van een gezonde maaltijd. De begeleider reageert geërgerd, omdat hij denkt dat Tamanisha geen zin heeft om groenten bij haar macaroni te doen. Ze zegt vaak bij de maaltijd dat ze de groenten niet lekker vindt. Wat bleek:

Tamanisha heeft wel haar best gedaan, maar wist niet wat de ingrediënten voor een gezonde macaroni maaltijd waren. Ze heeft daarom alleen macaroni met kaas gekocht. Door de reactie van de begeleider krijgt ze het gevoel dat ze het ook nooit goed doet en ze denkt: 'Rot maar op, ik ga niet meer koken'.

De volgende aspecten zijn van belang om de communicatie met jongeren met een LVB op maat af te stemmen:

Accenten in het vormgeven van de (pedagogische) relatie

- gebruik korte zinnen;
- formuleer zinnen concreet (geen moeilijke en abstracte woorden);
- gebruik simpele, maar geen kinderachtige, taal;
- bied beperkte keuzemogelijkheden aan;
- herhaal je boodschap;
- pas je spreektempo aan en bouw stiltes in voor verwerking van de (verbale en/of non-verbale) boodschap;
- check of de boodschap begrepen is;
- bespreek niet meerdere onderwerpen tegelijk;
- toon geduld;
- wees consequent in je gedrag;
- ondersteun en bied hulp;
- wees betrokken, maar ga niet mee in grillig gedrag;
- luister goed naar de jongere en neem zijn mening serieus;
- veroordeel niet, maar toon begrip;

- wees betrouwbaar in afspraken en uitspraken: zeg wat je doet en doe wat je zegt;
- ondersteun bij moeilijke situaties en leg zaken duidelijk uit;
- verdeel ingewikkelde activiteiten in stapjes;
- ondersteun opdrachten met visueel materiaal (bijvoorbeeld plaatjes) als geheugensteuntje;
- maar bovenal: toon oprechte betrokkenheid bij, interesse in en aandacht voor de jongere.

Oplossingsgericht vragen stellen

Communicatie is een belangrijk middel voor begeleiders om samen met de jongere te kijken waar hij ondersteuning bij nodig heeft en wat hij kan leren. Lastig is dat het beeld van de begeleider niet altijd overeenkomt met dat van de jongere. Jongeren met een LVB worden vaak geconfronteerd met problemen, maar zij ervaren die problemen door hun beperking vaak anders. Door zijn beperkte vermogen tot zelfreflectie is het lastig samen met de jongere duidelijk te krijgen wat de oorzaken en consequenties van die problemen zijn en wat hij daar zelf aan kan doen. Jongeren staan niet vanzelfsprekend open voor steun vanuit hun omgeving. Toch is het van belang dat jongeren inzien wat zij zelf kunnen veranderen om problemen te voorkomen. Je wilt als begeleider jongeren dus motiveren om hun gedrag zelf te veranderen. Een manier om dit te doen is oplossingsgericht werken. Roeden en Bannink (2012) hebben deze manier van werken beschreven in hun 'Handboek Oplossingsgericht werken met licht verstandelijk beperkte cliënten'. Door specifiek vragen te stellen kun je jongeren ondersteunen bij het zelf zoeken naar oplossingen en het maken van keuzes.

Hieronder worden een aantal uitgangspunten van oplossingsgericht werken gegeven. Om echt kennis te nemen van de volledige werkwijze adviseren we het handboek zelf te raadplegen waarin een uitgebreide lijst met oplossingsgerichte voorbeeldvragen is opgenomen.

Enkele uitgangspunten van het oplossingsgericht werken zijn:

- de jongere wordt op een respectvolle manier benaderd;
- de begeleider werkt samen met de jongere;
- de jongere weet zelf het beste wat bij hem past. De jongere bepaalt zelf zijn doel en de weg om dat doel te bereiken, de begeleider helpt hem daarbij;
- de begeleider gaat ervan uit dat de jongere zelf in staat is om zijn doel te bepalen en om oplossingen te bedenken en deze uit te voeren;
- de aandacht is gericht op de mogelijkheden van de jongere;
- de focus is gericht op het vinden van oplossingen en niet op problemen. Analyse van het probleem is niet nodig, analyse van eerdere oplossingen van de jongere juist wel. De oplossing wordt gezocht in de situaties waarbij het wel goed ging. Samen wordt bekeken waardoor iets in een eerdere situatie wel goed ging;
- weerstand van de jongere wordt niet gezien als onwil, maar levert informatie op om er achter te komen hoe de begeleider (anders) kan reageren; de uitleg was bijvoorbeeld niet duidelijk genoeg en zal met plaatjes ondersteund moeten worden;
- het sociale netwerk van een jongere wordt ingezet bij de (langdurige) ondersteuning die een jongere met een LVB nodig heeft.

Tot slot

De uitleg in deze handreiking is bedoeld om de kennis van begeleiders over jongeren met een LVB in de adolescentieleeftijd te vergroten. Daarnaast probeert de handreiking meer inzicht te geven in de betekenis van het hebben van een LVB in het dagelijks functioneren. De consequenties van het hebben van een LVB in het dagelijks functioneren zijn ingrijpend en complex. De Handreiking maakt ook inzichtelijk dat elke jongere, binnen de verschillende ontwikkelingsgebieden, op zijn eigen niveau functioneert. Elke jongere is in die zin uniek. Het begeleiden van jongeren met een LVB is daarom geen eenvoudige taak. Met de kennis uit de handreiking kun je als begeleider nagaan wat van toepassing is op de jongeren die jij begeleidt en je kunt bepalen welke begeleiding het beste bij hen aansluit. Dit vraagt dat je die jongeren goed kent en je begeleiding ook tijdens hun ontwikkeling steeds opnieuw afstemt op wat nodig is. Blijf daarom ook steeds reflecteren op je eigen handelen, bij voorkeur in gesprek met andere begeleiders en eventueel met de jongere zelf. Zo stimuleer je jongere met een LVB op de best mogelijke manier in hun ontwikkeling. De nu volgende checklist van Balans in Beeld kan je daarbij nog verder helpen.

- Boertjes, M. J., & Lever, M. S. (2007).
LVG en jeugdcriminaliteit.
Diemen: Experticeentrum Jeugdzorg–Gehandicaptenzorg Willem Schrikker.
- De Beer, Y. (2011).
Mensen met een licht verstandelijke beperking.
Serie De Kleine Gids. Alphen aan de Rijn: Kluwer.
- Diggelen, B. van, & Truyens, J. (2011). Een praktisch model voor op samenwerking gerichte begeleiding van individueel wonende cliënten met een licht verstandelijke beperking.
Onderzoek & Praktijk, 9(2), 34-45.
- Došen, A. (2005).
Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap.
Meppel: Boom.
- Douma, J. (2011).
Handreiking pedagogisch klimaat: Een praktijk-theoretische beschrijving van een goed pedagogisch klimaat in de residentiële zorg voor jeugdigen met een licht verstandelijke beperking.
Utrecht: Landelijk KennisCentrum LVG / Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra.
- Douma, J., Moonen, X., Noordhof, L., & Ponsioen, A. (2012).
Richtlijn diagnostisch onderzoek LVB: Aanbevelingen voor het ontwikkelen, aanpassen en afnemen van diagnostische instrumenten bij mensen met een licht verstandelijke beperking.
Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG / Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra.
- Hasselhorn, M., & Mähler, C. (2007). Phonological working memory of children in two German special schools.
International Journal of Disability, Development and Education, 54, 225-244.
- Henry, L. A., & MacLean, M. (2002). Working memory performance in children with and without intellectual disabilities.
American Journal on Mental Retardation, 107, 421-432.
- Hove, G. van, (1992). *Begeleid wonen van volwassenen met een lichte verstandelijke handicap: Een theoretisch kader*.
Garant Leuven-Apeldoorn.
- Kail, R. (1992). General slowing of information-processing by persons with mental retardation.
American Journal on Mental Retardation, 97, 333-341.
- Kohnstamm, R. (2002).
Kleine ontwikkelingspsychologie I: Het jonge kind.
Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Kohnstamm, R. (2009).
Kleine ontwikkelingspsychologie II: De schoolleeftijd.
Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Lever, M. (2007).
LVG en Jeugdcriminaliteit.
Diemen: Experticeentrum Jeugdzorg–Gehandicaptenzorg Willem Schrikker.

- Mevisen, L. (2005). *Kwetsbaar en afhankelijk*. Amsterdam: SWP.
- Molen, M. J. van der, Luit, J. E. H. van, Jongmans, M. J., & Molen, M. W. van der (2007). Verbal working memory in children with mild intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51, 162-169.
- Moonen, X. M. H. (2006). *Verblijf, Beeld en Ervaringen van jongeren opgenomen in een orthopedagogisch centrum voor jeugdigen met een lichte verstandelijke beperking*. (Proefschrift). Universiteit Utrecht, Utrecht. Verkregen via <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2006-0726-201407/full.pdf>.
- Moonen, X., & Verstegen, D. (2006). LVG-Jeugd met ernstig gedragsproblematiek in de verbinding van praktijk en wetgeving. *Onderzoek & Praktijk*, 4, 23-34.
- Nieuwenhuizen, M. van, Orobio de Castro, B., Wijnroks, L., Vermeer, A., & Matthys, W. (2004). The relations between intellectual disabilities, social information processing, and behavior problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 1, 215-229.
- Nieuwenhuizen, M. van, Vriens, A., Scheepmaker, M., Smit, M., & Porton, E. (2011). The development of a diagnostic instrument to measure social information processing in children with mild to borderline intelligence. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 358-370.
- NVGz-nota (1995). *Vorm en Kleur: Beleidsnota van de orthopedagogische centra voor licht verstandelijk gehandicapte jongeren van de Nederlandse Vereniging voor Gehandicaptenzorg*. Utrecht: NVGz.
- Pauly, S., & Groenen, P. (2010). Jongeren met LVB-problematiek gemotiveerd in ontwikkeling. *Onderzoek & Praktijk*, 8(2), 14-20.
- PI Research (2008). *Handboek Deltamethode Gezinsvoogdij. De nieuwe methode voor de uitvoering van de ondertoezichtstelling*. Adviesbureau Van Montfoort. Verkregen via http://www.jeugdzorg-en-nu.nl/indi/Handboek_Delta.pdf.
- Roeden, J., & Bannink, F. (2007). *Handboek Oplossingsgericht werken met licht verstandelijk beperkte cliënten*. Amsterdam: Hartcourt Assessment BV.
- Slot, N. W., & Spanjaard, H. J. M. (2009). *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg: Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen*. Baarn: HB Uitgevers.
- Verstegen, D. (2005). Zorg voor mensen met een lichte verstandelijke handicap met meervoudige problematiek. *Onderzoek & Praktijk*, 1, 5-8.
- Vugts-de Groot, B. (2012). Werken met ontwikkelingsleeftijden: *Afstemmen op mensen met een verstandelijke beperking*. Amsterdam: Boom/Nelissen.
- Willems, A. & Embregts, P. (2011). Uitdagende relaties: Werken met de omgangsstijl van begeleiders met behulp van de SIG-B. *Onderzoek & Praktijk*, 9(2), 46-53.

Colofon

© Kennisplein Gehandicaptensector

Niets uit deze uitgaven mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige ander wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

April 2013– eerste druk

Auteur

E.J.W. Rot

Vormgeving

Studio Tween

ISBN

9789088391064

Financiering

Antonia Wilhelmina Fonds

Deze checklist is ook te downloaden:

www.kennispleingehandicaptensector.nl/balansinbeeld

Kennisplein Gehandicaptensector

Postbus 8228

3503 RE Utrecht

Telefoon (030) 789 23 00

E-mail info@kennispleingehandicaptensector.nl

Website www.kennispleingehandicaptensector.nl